

STONE FREDRIKSEN YDSE

Museum, arkiv og samfunn

Kunnskapsbehov og utfordringer



NORSK
KULTURRÅD

Copyright © 2007 by Norsk kulturråd
All rights reserved
Utgitt av Norsk kulturråd i kommisjon hos Fagbokforlaget

ISBN: 978-82-7081-137-3

Grafisk produksjon: John Grieg AS, Bergen

Omslagsdesign ved forlaget

Forsidebilde: Siri Hermansen, Toy horse, 2005 © Siri Hermansen.

Fotografiet er fra serien Bipolar Horizon. Et kunstprosjekt om den forlatte russiske gruvebyen Pyramiden på Svalbard.

Sideombrekking: Laboremus Prepress AS

Spørsmål om denne boken kan rettes til:

Fagbokforlaget

Postboks 6050, Postterminalen

5892 Bergen

Tlf.: 55 38 88 00 – Faks: 55 38 88 01

E-post: fagbokforlaget@fagbokforlaget.no

www.fagbokforlaget.no

For mer informasjon om Norsk kulturråd og Kulturrådets utgivelser:
www.kulturrad.no

Norsk kulturråds utgivelser omfatter skrifter som kan ha forsknings- og utredningsmessig interesse for Norsk kulturråd, for deler av norsk kultur- og samfunnsliv, og for forskere og utredere på kulturfeltet.

Utgivelsene redigeres av Norsk kulturråds FoU-seksjon og utgis av Norsk kulturråd i samarbeid med Fagbokforlaget. De vurderinger og konklusjoner som kommer til uttrykk i utgivelsene, står for den enkelte forfatters regning – og avspeiler ikke nødvendigvis Kulturrådets oppfatninger

Forord

I 2006 tok Norsk kulturråd initiativ til et kunnskapsprosjekt som skulle stimulere til debatt og refleksjon omkring kulturarvinstitusjonenes samfunnsrolle. En forprosjektfase ble innledet i oktober 2006 etter et spleiselag mellom Norsk kulturråd og statens senter for arkiv, bibliotek og museum, ABM-utvikling. Målet i forprosjektfasen har vært å kartlegge eksisterende kunnskap og forskningsinnsats på området i form av en utredning.

Sosialantropolog Tone Fredriksen Ydse har hatt ansvaret for utredningen. En referansegruppe ble nedsatt for å bistå utrederen. Referansegruppen har bestått av Roger Erlandsen, medlem av Kulturrådets faglige utvalg for kulturvern og direktør for Akershus fylkesmuseum; Randi Ertesvåg, avdelingsdirektør ved ABM-utvikling; Gudmund Valderhaug, prosjektleder for privatarkivprosjektet i Hordaland og Odd Are Berkaak, medlem av Kulturrådets FoU-utvalg og professor i sosialantropologi ved Universitetet i Oslo. Utviklingsleder Sigurd Sandmo ved Bymuseet i Bergen har vært ekstern konsulent i sluttfasen av forprosjektet. Forskningsleder Ellen Aslaksen og rådgiver Stig Johan Kalvatn har representert Kulturrådet i arbeidsprosessen. I tillegg til møter i referansegruppen har det vært avholdt en idédugnad hvor det ble åpnet for innspill fra eksterne aktører og fagfolk.

Initiativet til prosjektet kom på bakgrunn av økt behov for kunnskapsproduksjon og forskning omkring grunnlaget for kulturarvinstitusjoner i

Norge. I tillegg står museene som samfunnsinstitusjoner overfor store faglige utfordringer som følge av dyptgripende samfunnsendringer. Dette gjør det påtrengende både å undersøke museenes kunnskapsbegreper på nye måter, og ikke minst stille nye spørsmål ved våre forestillinger om kulturarv. Internasjonalt finnes det eksempler på denne typen forskning, som både omfatter undersøkelser av kulturarvinstitusjoner som idé og medium og deres ideologiske grunnlag. Norsk kulturråd og ABM-utvikling vurderer det som svært viktig at lignende forskningsinnsatser også settes i gang i Norge.

Hensikten med forprosjektet har vært å gi en oversikt over aktuell forskning innenfor dette området, og å identifisere aktuelle perspektiver og problemstillinger for fremtidige forskningsinnsatser. Det er også lagt vekt på å forholde seg til det idégrunnlaget som er nedfelt i eksisterende politiske dokumenter, først og fremst i Stortingsmedling nr. 22 (1999–2000) «Kjelder til kunnskap og oppleving» (ABM-meldingen) og i Stortingsmedling nr. 48 (2002–2003) «Kulturpolitikk fram mot år 2014» (Kulturmeldingen).

Utredningen viser med stor tydelighet at kulturarvinstitusjonene står overfor vesentlige kunnskapsmessige utfordringer i samtiden. ABM-utvikling og Norsk kulturråd ser den foreliggende utredningen som et viktig redskap i det videre arbeidet med å styrke kunnskapssituasjonen på dette området.

Oslo, 1. oktober 2007
Jon Birger Østby og Ole Jacob Bull

Innhold

1 Innledning	7	Museene som dialoginstitusjoner og kritiske samfunnsaktører	24
2 Museums- og arkivforskning	8	Kritisk og problemorientert formidling	
Museumsforskning	8	– noen dilemmaer	24
Museologisk utdanning	10	Dialogens utfordringer	25
Arkivforskning	11	Den problematiske samtiden: <i>Hva</i> skal museene samle inn?	27
3 Kulturarvinstitusjonenes samfunnsrolle	12	Utfordringer og motstand	27
Historisk tilbakeblikk	12	5 Arkivene: utfordringer	30
Forvaltere av kulturarven og samfunnets kollektive minne	12	Helhetlig dokumentasjon av samfunnet: å synliggjøre de usynlige	30
Samfunnsansvar og demokratisering	14	Arkivene og det flerkulturelle	31
Aktører i samfunnsutviklingen	14	Tilgjengeliggjøring og formidling	31
Museenes roller	15	6 Veien videre – aktuell forskningsaktivitet	34
Museene som kunnskapsformidlere ...	15	Forskning i museene	34
Museene som dialoginstitusjoner og møtesteder	16	Ny teori og metodiske innfallsvinkler	34
Museene som identitetsskapere	16	Museumsutstillingen som forskningsobjekt	35
Museene som symbolinstitusjoner og verdiformidlere	17	Etnografiske undersøkelser i museene	36
Arkivenes doble funksjon	18	Museologisk forskning	36
4 Museene – utfordringer og dilemmaer	19	Forskning i arkivene	37
Kulturelt mangfold og kulturarv	19	Forskning på kulturarv	37
Kulturarv – for hvem?	20	Institusjonalisert forskning på kulturfeltet	37
Hvilken identitet skaper museene?	21	7 Avslutning	39
De «norske» fellesverdiene	21	Litteratur	40
Samfunnsendringer og teknologi – en ny museal virkelighet?	22	Andre kilder	42
Mot det digitale museum?	22	Prosjektnotater	42
Publikumsfrieri versus faglig forsvarlighet	23	Nettartikler	42
		Meldinger og utredninger	42
		Nettsider	42
		Upublisert	43

Innledning

I utredningen om «Kunnskapsbehov i kultursektoren» fra 2003 om forskning og forskningsformidling på kulturfeltet, kan vi lese følgende:

«Vi vet relativt mye om historien, om kulturtradisjonen og om den kunstneriske kanon. Derimot har det vært lite forskning om institusjonene, om deres samfunnsmessige funksjoner før og nå, om de ansattes verdier, ideologier og kulturforståelse (...). Videre er det forsket lite på museenes, arkivenes (...) formidlingsforståelse og praksis.»¹

Dette fraværet av museologisk forskning i Norge trer frem som en særskilt utfordring på kulturarvområdet. I offentlige utredninger som omhandler såkalte kulturarvinstitusjoner, fremheves ofte rollen museer og arkiver har som forvaltere av kulturarv og samfunnets kollektive minne. Kulturarv blir gjerne definert som de delene av fortiden, både i form av materielle og immaterielle kulturuttrykk, som blir overført fra en epoke til en annen.² Eksisterende forskning på området er imidlertid ikke tilstrekkelig for å oppnå en nødvendig reetablering av museene og arkivene som aktuelle samfunnsinstitusjoner.

I grunnlagsnotatet for «Kulturarvinstitusjonenes samfunnsrolle»-prosjektet³ pekte Norsk kulturråd og ABM-utvikling på behovet for en grundig gjennomgang av disse institusjonenes idé- og verdigrunnlag og praksiser, og behovet for å kartlegge utfordringene de møter i dialogen med et samfunn preget av rask endringstakt. Den foreliggende utredningen representerer en første fase i prosjektet, og er avgrenset til å omhandle institusjonstypene museum og arkiv.

Både museer og arkiv blir omtalt som kulturarvinstitusjoner i aktuelle stortingsmeldinger, og regnes som aktører i utviklingen av et aktivt demokrati og som kilder til kunnskap og opplevelse.

Særlig museene er tradisjonelt blitt sett på som dan- nelsesinstitusjoner, og de blir fortsatt omtalt som det. Behovet for folkeopplysning blir i dag imidlertid mer betraktet som en forutsetning for at folk kan være aktive medspillere i utviklingen av demokratiet, og som et ledd i demokratiseringen. Et slikt skifte endrer også kulturarvinstitusjonenes rolle, og aktualiserer en vesentlig styrket forskningsinnsats rettet inn mot relasjonene mellom disse institusjonene og samfunnet de opererer i.

På denne bakgrunn er behovet for metaperspektiver og økt forskningsaktivitet omkring institusjonelle vilkår, verdigrunnlag, ideologi og roller preserende. Hvorfor og hvordan organiserer et samfunn institusjonelle uttrykk som museum og arkiv? Hvordan samhandler og kommuniserer slike institusjoner med samfunnet rundt seg? Hvilke sosiale og samfunnsmessige roller og funksjoner blir de tillagt i samtiden, og hva forventes i fremtiden? Hvilke strategier skal legges til grunn når man samler inn og bevarer for ettertiden, og hva skal gjøres tilgjengelig for et publikum?

Utredningen tar for seg de ulike rollene kulturarvinstitusjonene er blitt tillagt, og stiller spørsmål om hvilke utfordringer og dilemmaer de i dag blir stilt overfor i utøvelsen av disse rollene.

Innledningsvis beskrives statusen for forskning relatert til museum og arkiv både i Norge og internasjonalt. Utredningen tar videre for seg rollene disse institusjonene tradisjonelt har vært tillagt, og synliggjør aktuelle dilemmaer og utfordringer de står overfor i dag. Avslutningsvis presenteres forslag til konkrete forskningsaktiviteter samt innspill som kan stimulere til debatt og refleksjon.

1 Bjørkås/Borgen/Gripsrud/Thingstad (2003:37)

2 St.meld. nr. 22 (1999–2000:17)

3 Prosjektnotat 5. september 2006

Museums- og arkivforskning

Vi ser en stadig større interesse for kulturarv, både i politiske miljøer og i befolkningen ellers. De offentlige bevilgningene til kulturarvsektoren er økende og besøkstallene stigende.⁴ Museene i Norge står i dag overfor omfattende endringer på flere plan hvor særlig museumsreformen, som ble startet i 2002, representerer en utfordrende omstillingsprosess. Også arkivene er inne i en dramatisk utvikling. Fremveksten av nye internettjenester har mangedoblet antallet arkivbrukere, og erstatningssakene til for eksempel krigsbarna og romanifolket har satt søkelys på arkivenes betydning for enkeltindividets rettighetsdokumentasjon.

På bakgrunn av endringene innad på kulturvernfeltet og i samfunnet for øvrig er behovet for kunnskap omkring kulturarvinstitusjonene økende. Det er dessuten behov for kritisk refleksjon når det gjelder måten de velger ut, beskriver og formidler sitt budskap. Vi skal se nærmere på status for museums- og arkivforskningen her i landet sammenlignet med nordisk og internasjonal forskning.

Museumsforskning

Bevisstheten omkring museenes plass i samfunnet er ikke noe nytt fenomen. I starten av 1970-årene ble museene i den vestlige verden trukket inn i en samfunnskritisk diskusjon hvor det ble hevdet at de tok for lite hensyn til samtiden. Et syn på museene som nøytrale settinger hvor objektene skulle « snakke for seg selv », ble etter hvert avløst av et mer kritisk perspektiv. Internasjonalt ser vi en kraftig økning i

antallet forskningspublikasjoner omkring museene fra 1980-årene av. Arbeidet i ICOFOM⁵ skjøt fart i det samme tiåret. Siden den gang er institusjonen blitt studert fra en rekke vitenskapsteoretiske perspektiver og fra ulike metodiske innfallsvinkler.⁶

Innenfor den internasjonale museologiske litteraturen har vi i de siste årene sett en dreining fra å stille spørsmål om *hvordan* vi har museer, til *hvorfor* vi har dem.

Det kan være nyttig å skille mellom ulike typer museumsforskning. Museologi blir gjerne definert som det teoretiske perspektivet på museene, kjennetegnet ved studier av institusjonenes verdigrunnlag, ideologiske betydning og samfunnsrolle (svarer på *hvorfor*). Museologien skiller seg på den måten fra museografien, som har museenes praktiske virksomhet (svarer på *hvordan*) som sitt arbeidsfelt.⁷ Museologien blir ikke betraktet som en vitenskap med en egen grunnlagsproblematikk og metodikk, men består derimot av ulike teorier og metoder som er utviklet innenfor ulike kultur- og samfunnsfag.⁸ Det blir imidlertid også argumentert for at man bør tilstrebe en mer helhetlig analysemetodikk, og at målet bør være å utvikle en « altomfattende museologisk teori », som den danske museumsforskeren Bruno Ingemann påpeker.⁹ Forskning som kan omtales under samlebetegnelsen museologisk, beveger seg i mange ulike retninger. Innenfor retningen som gjerne omtales som « den nye museologien », etter Peter Vergos bok med samme navn,¹⁰ blir fokus ret-

4 9,2 millioner besøk ble registrert i 2005, mot 8,9 i 2004. Museumsstatistikken 2005. ABM-skrift nr. 36

5 Den internasjonale komiteen for museologi, underlagt ICOM, International Council of Museums

6 Kavanagh (1991:4)

7 Maure (2006:133)

8 Se bl.a. Johansen (2000), Amundsen et al. (2003), Ingeman/Larsen (2005)

9 Ingeman/Larsen (2005:11)

10 Se også Maure/Gjestrum (1988), Vergo (1989)

tet mot museenes rolle og ansvar i samfunnet. Denne tilnærmingen har gjerne gått i en strukturalistisk eller kommunikasjonsvitenskapelig retning, noe som i særlig grad gjelder engelsk og amerikansk forskning.¹¹

Museumsforskningen i Norden er hovedsakelig blitt publisert som artikler og antologier. Det felles-nordiske tidsskriftet *Nordisk museologi* utgis av museumsinstitusjoner i Norden, og ABM-utvikling står som kontaktpunkt i Norge. Tidsskriftet er inspirert av britisk museologi og har som mål å være «et forum for teoretisk, aktuell og kritisk debatt». Artikkelforfatterne kommer fra ulike fagtradisjoner og institusjoner, og har ulike innfallsvinkler til feltet.¹² Sverige skiller seg positivt ut når det gjelder antall museologiske publikasjoner, med etnologen Stefan Bohman som en markant museumsteoretiker. Også i Danmark har vi sett en utvikling i løpet av de siste årene, representert ved publikasjonene *På museum – mellom opplevelse og opplysning*¹³ og *Ny dansk museologi*.¹⁴ Begge viktige bidrag i debatten om museenes samfunnsmessige relevans.

I Norge er det publisert noen få artikkelsamlinger med et museologisk perspektiv. De oftest siterte er *Tingenes tale. Innspill til museologi*¹⁵ og *Museer i fortid og nåtid*¹⁶. Førstnevnte bygger på en serie foredrag ved Universitetet i Bergen, mens artiklene i *Museer i fortid og nåtid* er skrevet i forbindelse med en forelesningsserie ved museums-kunnskapsutdanningen ved Universitetet i Oslo. Begge publikasjonene sprang ut fra et behov for norsk og nordisk forskning på feltet, og de spenner over et stort spekter faglige og teoretiske innfallsvinkler. John Aage Gjestrum har vært en sentral talsmann for museologisk forskning i Norge. Han var tilknyttet Institutt

for museologi ved Umeå universitet og publiserte en rekke artikler om temaet, blant annet i *Nordisk museologi* og i *Museumsnytt*. Professor i sosialantropologi Odd Are Berkaak har i forbindelse med sitt arbeid med samtidsdokumentasjon publisert flere artikler, blant annet rapporten *Samtid – en lang historie*,¹⁷ og han er engasjert i prosjektet «På sporet av den tapte samtid».¹⁸ Antropologen Per Bjørn Rekdal har vært involvert i flere prosjekter som har fokus på flerkulturell formidling.¹⁹ I tidsskriftet *Museumsnytt* finner vi enkelte museologiske tekster, og noen av rapportene i ABM-utviklings skriftserie tar opp museologiske problemstillinger, blant annet rapporten *BRUDD. Om det ubehagelige, tabubelagte, marginale, usynlige, kontroversielle*, som tar for seg kritisk og problemorientert formidling.²⁰

Som nevnt innledningsvis, slo utredningen «Kunnskapsbehov i kultursektoren» fast at det i Norge er forsket lite på museumsinstitusjonene i seg selv og på de ansattes verdier og kulturforståelse.²¹ Samarbeidsprosjektet «Museiprofessionen i Norden: Vårderingar om samhållsmål og utbildning bland museianstállda i Norden» fra 1997²² kan her sies å representere et unntak. Det er foretatt få studier som tar for seg produksjonen av utstillinger²³ og overveielser konservatorene foretar i utstillingsarbeid.²⁴ De få undersøkelsene som er utført med museumsutstillinger i fokus, har som regel et estetisk eller kommunikativt perspektiv, noe bidragene i boken *Ny dansk museologi* er eksempler på.²⁵

Når det gjelder undersøkelser av museenes publikum, har mye internasjonal forskning sprunget ut fra miljøet rundt Visitor Studies, Department of Museum Studies i Leicester hvor Eileen Hooper-Greenhill er en av flere produktive forsk-

11 Sentrale teoretikere er blant andre Susan Pearce, Eileen Hooper-Greenhill, Susan Crane, Tony Bennet og Kenneth Hudson

12 Aktive forfattere er blant annet freelance-museolog Marc Maure, Norge, og museumsforsker Per-Uno Ågren, Sverige. Se nettsiden <http://www.nordiskmuseologi.com>

13 Floris/Vasström (1999)

14 Ingeman/Larsen (2005)

15 Johansen et al. (2002)

16 Amundsen et al. (2003)

17 Berkaak (2003)

18 <http://www.maihaugen.no/templates/Page.aspx?id=5697>

19 Blant annet «Norsk museumsformidling og den flerkulturelle utfordringen» (1999) og «Kompetanseoppbygging for et multikulturelt normalsamfunn» (2005)

20 ABM-skrift nr. 26 (2006)

21 Bjørkås/Borgen/Gripsrud/Thingstad (2003:36)

22 Bohman (1997)

23 Unntak her er for eksempel Ydse (2003)

24 Unntak her er Bouquet (1991), Lillehammer/Lundström/Næss (1990), Macdonald (2002)

25 Unntak her er Nyaas (1995)

ere.²⁶ Her i Norden har Bruno Ingemann vært en foregangsmann når det gjelder publikumsundersøkelser. Ingemann bruker resepsjonsteori, semiotikk og kognisjonspsykologi i sine analyser av publikums oppfatninger av museumsbesøket.²⁷ I Norge er det publisert noen få publikumsundersøkelser, deriblant ABM-skriftene *Hva mener publikum?*²⁸ og *Barn og unges meninger om museer* fra 2007.²⁹

Forskningsaktiviteten vil være nært knyttet til muligheten for utdanning. Det er en tett sammenheng mellom omfang av eksisterende museologisk litteratur og den plassen museologien har i forsknings- og utdanningssystemet.

Museologisk utdanning

Vitenskapelig ansatte i norske museer har tradisjonelt hatt sin bakgrunn fra universitetsfagene historie, kunsthistorie, etnologi, folkeminne, naturhistorie eller arkeologi. I de senere årene har disipliner som museumspedagogikk og utstillingsarkitektur i økende grad funnet veien til museene. Museenes nye rolle som kommunikasjonsmedier gir seg blant annet utslag i at enkelte større museer ansetter journalister.

Ved en rekke universiteter internasjonalt og i Norden er museologi definert som en egen fagdisiplin med forskning og undervisning. De mest kjente er Departement of Museum Studies i Leicester og Center for Museology ved University of Manchester. I Danmark og Sverige tilbyr flere universiteter studier i museologi.³⁰ Sammenlignet med andre land står den museologiske utdanningen i Norge relativt svakt. I St.meld. nr. 22 (1999–2000) «Kjelder til kunnskap og oppleving» (omtalt som ABM-meldingen) blir museologi karakterisert som et «lite påaktet felt» i forskningssammenheng.³¹ Situasjonen har imidlertid endret seg noe i løpet av de siste årene. Ved Universitetet i Bergen undervises det i museologi hvert vårsemester, og ved NTNU i

Trondheim inngår museologi som emne i det nyopprettede studiet i kulturminneforvaltning. Høgskolen i Oslo tilbyr årsstudium i museumsformidling med bolken «Museum og samfunn». I 2000 arrangerte Universitetet i Bergen en serie forskerkurs i museumsstudier.³² I motsetning til i Norge gis det tilbud om videre- eller etterutdanning for ansatte i museumssektoren i de andre nordiske landene.³³

Helt siden 1970-årene har det imidlertid vært gjort forsøk på å inkludere museologien i det norske museumsvesenet. I Norge satte Kloster-komiteen museenes samfunnsrolle på dagsorden, og siden har det vært flere spredte forsøk på å ta opp diskusjonen på ny. Komiteens innstilling føyer seg inn i en lang rekke utredningsarbeider, komiteer og konferanser gjennom 1970- og 80-årene. I artikkelen «Eit museologisk perspektiv» peker John Aage Gjestrum på noen mulige årsaker til at disse forsøkene ikke ga resultat. Ifølge Gjestrum skyldes dette blant annet at det ikke har funnet sted noen diskurs omkring museenes rolle i museumsvesenet. Universitetsfagene har oppnådd en maktposisjon ved museene som de måtte forsvare, hevder han, og derfor har det ikke eksistert noen reell vilje til å betrakte institusjonen med et kritisk-analytisk blikk.³⁴ Gjestrum hevder videre at de mest gjennomgripende skiftningene innenfor vitenskapsteoretiske paradigmer ikke nådde museene i særlig grad, noe som førte til at positivistiske tenkemåter til en viss grad fikk leve videre. Fordi samlingene i stor grad hadde lagt premisser for hva som skulle formidles, gjorde museenes egen «tyngde» det vanskelig å få i gang endringsprosesser.³⁵ I *På museum* viser etnologene Lene Floris og Annette Vasström at det også i Danmark ble satt i gang debatter omkring museenes rolle i 1970-årene, men at disse diskusjonene raskt stilnet hen i tiåret etter.

Museumsreformen som ble innført i 2002, er faglig sett begrunnet i et ønske om bredere samarbeid,

26 Se blant annet Hooper-Greenhill (1992), (1994), (1999)

27 Ingemann (1999), (2001), (2005)

28 James/Frøyland (2002) på <http://www.abm-utvikling.no/publisert/fulltekst/nmu2-2002/NMU2-2002.pdf>.

29 Frøyland/Håberg. ABM-skrift nr 37. Et samarbeid mellom ABM-utvikling og Årsstudium i museumsformidling ved Høgskolen i Oslo. Består av undersøkelser utført av studenter.

30 Blant annet Center for Museologi, Aarhus Universitet. For oversikt Sverige, se nettsiden http://www.kultur.nu/Museer/Utbildning_och_forskning/index.asp

31 St.meld. nr. 22 (1999/2000:86)

32 Johansen (2002:9)

33 Danske Museers Efteruddannelse har et nettverk av eksterne forelesere og konsulenter og tilbyr ulike kurs innenfor museumfeltet, se nettsiden <http://www.dkmuseer.dk/kurseroguddannelse/specialkurser/>

34 Gjestrum (1995:5)

35 Gjestrum (1995:68)

økt kompetanse og forskning i et museumslandskap som består av mange og små enheter med stor geografisk spredning. Etablering av tematiske nettverk på tvers av institusjoner og geografiske områder står sentralt i reformen. De nasjonale museumsnettverkene for samtidsdokumentasjon og for minoriteter og kulturelt mangfold er eksempler på slike nettverk.³⁶

Museologiske fagmiljøer er en forutsetning for utvikling av museologi som forskningsområde. Selv om museologi er i ferd med å finne veien inn til universitetene, er det fremdeles et gap mellom den norske museumssektoren og universitetsmiljøene her i landet. Spørsmålet om museenes forskningsresistens er fremdeles aktuelt.

Arkivforskning

Ifølge arkivteoretikeren Terry Cook finner vi to hovedretninger innenfor arkivvitenskapen: den europeiske og den postmoderne. Ifølge Cook legger den europeiske retningen vekt på at arkivvitenskapelige undersøkelser er objektive, og arkivvitenskap oppfattes som uavhengig av juridiske, politiske og kulturelle faktorer. Han argumenterer for at arkivteori blir betraktet som en universell vitenskap på linje med naturvitenskapen, og at den derfor kan sees på som positivistisk.³⁷

Som en reaksjon på denne retningen oppsto det i Canada i 1990-årene en postmodernistisk tilnærming hvor forestillingen om en tradisjonell og nøytral vitenskap ble problematisert, og hvor det ble stilt spørsmål ved arkivenes objektivitet og maktforhold. Arkivfaget ble i større grad sett på som et humanistisk fag, og blikket ble rettet mot hele arkiveringsprosessen, som igjen ble sett i sammenheng med faktorer som historie, kultur og samfunnet for øvrig. Arkivet skulle ha som funksjon å tjene samfunnets behov, og enkeltindividets rettigheter ble tydeliggjort.³⁸ Denne retningen har ført med seg en endring i begrepsbruk omkring måten arkivene omtales på: fra «arkivet» til «arkivering», fra «produkt» til «prosess», fra «struktur» til «funksjon», fra «dokumentet» til «dokumentets kontekst». Parallelt med dette ser vi en endring i oppfatning av arkiv fra å være et sted for oppbevaring

av statiske fysiske gjenstander til arkiv som et dynamisk konsept, altså en mer bevisst konstruert og aktivt formidlet arkivering.³⁹

I tidligere arkiver var arkivarenes personlige oppfatninger ofte synlige. I dag stilles nye krav til saksbehandling og dokumentasjon, og sett med dagens øyne kan de gamle arkivene fremstå som selektive og mangelfulle. Cook hevder at arkivene bør forstås i den konteksten de ble skapt, og at arkivarene bør være spesialister på kontekst. Han og andre innenfor den postmoderne retningen argumenterer for at det har funnet sted et paradigmeskifte innenfor arkivteorien.⁴⁰ Kaisa Maliniemi Lindbach⁴¹ går imot ideen om at det har funnet sted noe slikt skifte. Grunnideen om arkivet som «opphavlig» er fortsatt et gjeldende prinsipp, hevder hun, og tanken om arkivdanning som uttrykk for makt, er heller ikke ny. Lindbach oppfatter det som mer korrekt å snakke om nye tilnæringsmetoder innenfor arkivfaget – som igjen endrer både oppfatningen av arkivet og bruken av arkivet på nye samfunnsområder – enn å snakke om et reelt paradigmeskifte.⁴²

Det er gjort lite forskning rundt arkivenes samfunnsroller, også internasjonalt. En viktig grunn til dette kan være at arkivfaglig FoU-arbeid de siste to tiårene har vært konsentrert om å utvikle teoretiske og metodiske modeller, og standarder for bevaring av elektronisk arkivmateriale. Det har vært utført lite forskning på dokumentets kontekst og arkiv som grunnlag for kulturarv. I norsk sammenheng har blant annet historikeren Gudmund Valderhaug vært sentral i arbeidet med å rette søkelyset mot arkivforskning.

Sammenlignet med de andre nordiske landene og internasjonalt, har det i Norge funnet sted lite forskning omkring sektorens grunnlagsproblemer og museene sett i et samfunnsperspektiv. Situasjonen kjennetegnes av en mangel på samarbeid mellom museene og universitetsmiljøene. Dette henger sammen med at det her i landet bare i beskjeden grad eksisterer en museologi, en forskning om museene, selv om vi i de siste årene har sett enkelte positive tendenser i museumsutdanningene.

36 <http://www.abm-utvikling.no/prosjekter/Interne/Museum/museumsreform/nettverk.html>

37 Cook (2000:3–24)

38 Cook (2000)

39 Cook (2000:3–24)

40 Cook (2000:3–24)

41 Lindbach har doktorgrad i finsk litteratur fra Universitetet i Tromsø

42 Lindbach (2006:18)

Kulturarvinstitusjonenes samfunnsrolle

Museene og arkivene blir tillagt mange ulike roller i samfunnet. Institusjonene har hentet legitimitet fra den kulturpolitikken styresmaktene har ført til enhver tid. Det offentlige synet på museer og arkiver blir synliggjort i stortingsmeldinger og andre offentlige utredninger. På sektoren som helhet har St.meld. nr. 22 (1999–2000) «Kjelder til kunnskap og oppleving» (ABM-meldingen) og St.meld. nr. 48 (2002–2003) «Kulturpolitikk fram mot år 2014» (Kulturmeldingen) vært sentrale utredninger. For museenes del har NOU 1996: 7 «Museum: Mangfold, minne, møtestad» lagt viktige føringer for det offentlige museumssynet. Måten begrepet kulturarv er blitt forstått og brukt i offentlige utredninger, har lagt føringer for oppfatninger av og forventninger til kulturarvinstitusjonenes samfunnsrolle. I tillegg eksisterer det andre forestillinger og krav både innenfor og utenfor feltet om hvilken rolle museene og arkivene bør spille i et samfunn.

Historisk tilbakeblikk

Museene er tett forbundet med samfunnet rundt. Enkelte studier av deres fremvekst og historiske utvikling viser at de endrer seg i takt med samfunnsutviklingen og samfunnets rådende ideologier.⁴³ Museer er samlinger hvor ting ordnes, og de er derfor tydelige illustrasjoner på skiftende verdensbilder og kunnskapssyn, hevder etnologene Lene Floris og Anette Wasström:

«Museumshistorie drejer sig om dannelsen af verdensbilleder gennem valg af repræsentative genstande set i et samfundsmæssigt perspektiv».⁴⁴

I lys av dette kan Wunderkammerne fra 1500- og 1600-tallet forstås på bakgrunn av datidens vitenskap om forholdet mellom mennesker og natur, og folkemuseene kan sees som et resultat av opplysningstidens idealer og ideen om nasjonen som vokste frem på 1800-tallet. Med dagens situasjon som bakteppe kan man imidlertid sette spørsmålsteget ved museenes evne til å endre seg i takt med samfunnet.

Arkivinstitusjonene ble i utgangspunktet opprettet som et organ for statsmakten med det formål å tjene dens behov. Offentlige dokumenter ble oppbevart i magistratens private hjem, og han hadde selv makt til å tolke disse dokumentene. Selv om arkivet ikke lenger er et sted der man direkte utøver makt, er maktens elementer fortsatt til stede. Man kan si at arkivene representerer den regjerende maktens selektive minne.⁴⁵

Som samfunnsinstitusjoner er museer og arkiv tildelt ulike ansvarsområder. I ABM-meldingen ble de, sammen med bibliotekene, for første gang betraktet fra en felles synsvinkel. Det kan identifiseres noen fellestrekk mellom de to institusjonstypene. Blant annet er de begge gitt en forvaltningsfunksjon med hensyn til å ta vare på kulturarven, gjennom å samle, ta imot, systematisere og formidle kunnskapsmateriale.⁴⁶ I tillegg blir de begge omtalt som sentrale deler av samfunnets «demokratiprojekt».⁴⁷

Forvaltere av kulturarven og samfunnets kollektive minne

I de offentlige utredningene fremheves ofte rollen museer har som forvaltere av kulturarven og sam-

43 Se bl.a. Floris/Vasström (1999), Hooper-Greenhill (1992), Bennet (1995), Ingemann/Larsen (2005) Amundsen et al. (2003)

44 Floris/Wasström (1999:25)

45 Valderhaug (2006:9)

46 St.meld. nr. 22 (1999–2000:14)

47 St.meld. nr. 22 (1999–2000:15)

funnets kollektive minne. En av de vanligste definisjonene av kulturarv er de delene av fortiden, både i form av materielle og immaterielle kulturuttrykk, som blir overført fra en epoke til en annen.⁴⁸

I prosjektet «Kulturarvens grenser. Kulturarv som samlende og splittende fenomen» viser professor i folkloristikk Bjarne Hodne hvordan begrepet kulturarv har lagt premisser for kulturvernarbeidet i Norge. Begrepet kom inn i norsk retorikk i nasjonalromantikken da utvalget av hva som skulle inngå som en del av denne arven, skjedde ut fra en bestemt nasjonsbyggende verdi. Det vokste frem en nasjonalpolitisk ideologi som bidro til å konsolidere kulturarvens posisjon innad som identitetsmarkør, samtidig som den skulle fronte en bestemt nasjonal kulturprofil utad. I 1960-årene ble kulturpolitikken, først gjennom det demokratiske og så det utvidede kulturbegrep, opptatt av tilgang på og tilgjengelighet til kultur. Hodne viser hvordan ideologien som lå til grunn for kulturarvpolitikken, ikke ble justert, og som et resultat ble ikke kulturarven oppfattet som identitetsplattform med behov for samfunnstilpasning. Kulturarv ble med dette noe man bevarte, ikke noe man fornyet.⁴⁹

I kulturminnevernet har begrepet i overveiende grad blitt brukt som en selvfølgelighet som ikke motiveres nærmere, hevder etnologen Stefan Bohman. Gjennom sitt arbeid med kulturarvbegrepet viser Bohman at det på museumsfeltet har eksistert en kritikkløs aksept av begrepet. Det forekommer som et nøkkelbegrep i museumsutredninger, men uten at det blir gitt noe innhold.⁵⁰ Bjarne Hodne argumenterer for at det er utviklet en bestemt tenkning med en tilhørende retorikk rundt fenomenet kulturarv. Kulturarv finnes som kulturelt fenomen nettopp fordi det finnes utsagn om kulturarv. Disse utsagnene er gjenstand for debatt og konflikt, samtidig som det er enighet om visse underliggende premisser og verdier for og i debatten. Det vi dermed

kan kalle diskursen, altså tenkningen og retorikken omkring kulturarv, foreligger slik som et sosialt faktum som er gjenstand for debatt med politiske implikasjoner.⁵¹

Ifølge Bohman oppfattes kulturarv ofte som en objektiv foreteelse som bare venter på å bli oppdaget.⁵² Et lignende syn finner vi hos den danske antropologen Kirsten Hastrup som forklarer kulturarvbegrepets «tvetydighet» ved å vise til endringer i kunnskapsregimer. Hun hevder at begrepet kulturarv betraktes ulikt innenfor ulike ideologier om kunnskap. Innenfor et objektivistisk kunnskapssyn er kunnskap sentrert omkring objekter. Dette synet er i dag avløst av et relasjonelt kunnskapsbegrep hvor fokus er flyttet mot relasjoner mellom objekter og mennesker.⁵³ Det spesielle med kulturarvbegrepet, slik Hastrup ser det, er at det fremdeles fremstår som objektivt – noe som allerede er gitt en bestemt verdi – samtidig som det eksisterer innenfor et relasjonelt kunnskapsregime.⁵⁴

En oppfatning av kulturarv som et sosialt faktum, som noe objektivt gitt eller som «natur», kommer også til uttrykk i den offentlige kulturarvdiskursen hvor begrepet ofte opptrer i bestemt form. Ved bruk av benevnelse som *den norske kulturarven* gir fenomenet inntrykk av å være noe identifiserbart og homogent.

Begrepet «det kollektive minnet» opptrer ofte side om side med begrepet kulturarv. Denne kollektive hukommelsen har trekk fra et «innbilt fellesskap», et begrep som stammer fra den amerikanske professoren Benedict Anderson, og som forstås som et fellesskap av rent symbolsk karakter som spenner videre enn det konkrete fellesskapet vi har tilgang til i dagliglivet. En av Andersons teser er at en kollektiv erindring fører til at enkeltindividet blir i stand til å «huske» ting han eller hun aldri har opplevd personlig, men som inngår i nasjonens bevissthet om fortid og egenart.⁵⁵ Bohman påpeker at begrepet minne, i

48 St.meld. nr. 22 (1999–2000:17)

49 Hodne (2003:17). Foredrag holdt på Kulturrådets konferanse «Forståing og praksis i kulturvernet – nye utfordringer i eit kulturelt mangfald» ved IKM (Internasjonalt kultursenter og museum) i august 2003

50 Bohman (1997:40)

51 Hodne, se nettsiden http://www.hf.uio.no/ikos/forskning/forskningsprosjekter/kulturarv_ny/about.html

52 Bohman (1997:10)

53 Hastrup (2004:10)

54 Hastrup (2004:11)

55 Anderson (1983)

likhet med kulturarv, i overveiende grad blir benyttet uten å bli nærmere definert.

I ABM-meldingen blir arkivenes funksjon som forvaltere av kulturarven og samfunnets kollektive minne nevnt som en av arkivenes to hovedfunksjoner i samfunnet. Etter å ha utspilt sin aktuelle rolle, har dokumentet fremdeles verdi som samfunnsmessig dokumentasjon. Arkivene har altså både en administrativ funksjon, samtidig som de sees på som

«eit fundament for kulturarven vår og ein sentral del av den kollektive minnefunksjonen i samfunnet. Arkivvernet er eit middel til å skapa og halda ved like kulturell identitet og historisk medvit».⁵⁶

I Norge har imidlertid ikke denne forståelsen av arkivene vært fremtredende. Sammenlignet med andre land, for eksempel Canada, har kulturarvelementet vært nedprioritert.

Samfunnsansvar og demokratisering

Kulturarvinstitusjonenes samfunnsansvar som opplysningsinstitusjoner blir understreket i de offentlige dokumentene. ABM-meldingen slår fast at arkiv, bibliotek og museer skal tjene som «informasjons-, dokumentasjons- og kunnskapsbanker i et kontinuerlig demokratiprojekt».⁵⁷ I forståelsen av demokratiprojektet ligger det at institusjonene skal dokumentere samfunnet på en mest mulig allsidig og bred måte, og at de skal være tilgjengelige for alle samfunnets medlemmer. Som opplysningsinstitusjoner med demokratiske forpliktelser rår museene over kunnskapsressurser som befolkningen bør ha tilgang til for å kunne opptre som aktive deltagere i et samfunn. Gjennom sin formidling er kulturinstitusjonene både en del av den allmenne kulturoffentligheten og en forutsetning for dannelse av offentlig kommunikasjon.⁵⁸ Denne inkluderende forpliktelsen omfatter altså alle medlemmene i et samfunn. Vi ser her en klar motsetning til tidligere tiders formidling, som var rettet inn mot bestemte samfunnsklasser.

Sammenligner vi stortingsmeldingene fra 1970- og 80-årene med de seneste utredningene, ser vi en

tydelig endring i måten museenes samfunnsoppdrag omtales på. I meldingene fra 1970-årene er det først og fremst lagt vekt på bevaringsaspektet i museumsarbeidet. Først i Stortingsmelding nr. 61 «Kultur i tiden» fra 1992 blir museenes ansvar for å skape oversikt og sammenheng i tilværelsen vektlagt. Bevaringsideologien er mer eller mindre forlatt til fordel for en større vekt på museene som samfunnsinstitusjoner.⁵⁹ Med NOU-en fra 1996 «Museum: Mangfold, minne, møtestad» blir museenes samfunnsnytte og samfunnsansvar understreket i enda sterkere grad.

Også arkivene spiller en grunnleggende rolle i et demokratisk samfunn. Gudmund Valderhaug siterer den franske filosofen Jacques Derrida, som hevder at et samfunns demokrati kan måles etter i hvor stor grad menneskene har tilgang til arkivet og kan delta i skapingen og tolkningen av det. Derrida ser arkivene som uttrykk for makt. Den som kontrollerer hva som blir arkivert, har makt over fremtiden og over menneskenes forståelse av fortiden.⁶⁰ I et demokratisk samfunn skal den enkelte borger ha rett til å ytre sine meninger basert på fri tilgang til informasjon. I offentlige dokumenter omtales det som et fundamentalt krav at det offentlige ikke bare sørger for å ivareta grunnleggende dokumentasjonsbehov i forhold til identitet og eiendom, men også ser seg pliktig til å dokumentere egne handlinger overfor samfunnsmedlemmene.⁶¹

Aktører i samfunnsutviklingen

I utredningene fra det siste tiåret kan vi spore endringer når det gjelder museenes handlingsrom. Deres posisjon som samlere og forvaltere som først og fremst skal sørge for oppbevaring og vedlikehold av artefakter og fortellinger, blir i større grad utfordret av et syn på museene som fortolkende og formidlende mellomledd. Fra å bli sett på som «forvaltere» av en arv, omtales museene i større grad som «aktører» i en samfunnsutvikling. Det hevdes at de skal *spille* en rolle, *delta* i samfunnsdebatten, og gjerne *innnta* et problemorientert og samfunnskritisk standpunkt.⁶² I meldingene spores en større bevisst-

56 St.meld. nr. 22 (1999–2000:23)

57 St.meld. nr. 22 (1999–2000:15)

58 St.meld. nr. 22 (1999–2000:15)

59 St.meld. nr. 61 (1991–1992)

60 Derrida i Valderhaug (2006:4)

61 St.meld. nr 22 (1999–2000)

62 Se blant annet St.meld. nr. 48 (2002–2003)

het om at det som blir tatt vare på, er et resultat av valg og konstruksjon. Det blir understreket at museene har en sentral innflytelse på hva som vurderes som bevaringsverdig i samfunnet. Følgelig kan de sies å ha en innvirkning på hva som skal huskes, og hva som skal glemmes.

Også arkivene blir i større grad enn tidligere sett på som aktive aktører i samfunnet. Som nevnt er nyere arkivteori preget av en endring fra å se arkivet som et oppbevaringssted for fysiske gjenstander, til et syn på arkivet som bevisst konstruert og aktivt formidlet.⁶³ Ifølge den nederlandske arkivaren Eric Ketelaar bygger arkiveringsprosessen på en rekke bevisste eller ubevisste valg som er bestemt av sosiale og kulturelle faktorer, og som igjen virker inn på spørsmålet om hva som er verd å arkivere.⁶⁴ Valderhaug påpeker at det er den regjerende makten som bestemmer hva som skal arkiveres.⁶⁵ Dette fører med seg at arkiveringsprosessen ikke kan sees på som en objektiv handling. Den tjener derimot noens interesser. Arkivarene bør betraktes som aktører som i sitt arbeid gjør valg som påvirker innholdet i, tolkingen av og bruken av arkivene, understreker Valderhaug. Denne rolleforståelsen representerer et brudd med forestillingen om arkivene som passive mottakere av avleveringer fra forvaltningen, med fokus på å tjene forskningens behov.⁶⁶ Kunnskap om de sosiale og kulturelle faktorene som fører til at informasjon blir arkivert, og senere bevart, sees på som nødvendig for å forstå arkivene som konstruerte produkter av sin tid.

Selv om museene og arkivene har overlappende samfunnsoppgaver, skiller deres roller seg fra hverandre på flere punkter. Institusjonene skal i det følgende behandles separat.

Museenes roller

Folkloristen Barbara Kirshenblatt-Gimblet er en av mange som har diskutert museenes funksjoner, og i boken *Destination Culture* reflekterer hun over det brede spekteret av roller de tar på seg i samfunnet. Museet kan i dag være alt fra skattkammer til skole,

fra laboratorium til kultursentrum, minnesmerke eller forum for debatt. I tillegg kan det være en fest, en katedral og en artefakt i seg selv. Til sist inngår det som en del av et globalt nettverk av attraksjoner.⁶⁷ Kirshenblatt-Gimblets refleksjoner illustrerer samtidig noe av det unike med museene: Ingen annen institusjon i samfunnet kan fylle så mange ulike funksjoner på samme tid.

Museene som kunnskapsformidlere

De kulturhistoriske museenes rolle som folkeopplysningsinstitusjoner og som steder for læring blir understreket i den offentlige kulturpolitikken. Formidling av faktisk kunnskap har alltid vært et sentralt legitimeringsgrunnlag for museenes virksomhet. I «Museum: Mangfold, minne, møtestad» heter det blant annet at:

«Det er knapt mogleg å tenkja seg ei museumsverd som ikkje på ein eller annan måte er aktør på ein arena der informasjon, kunnskap og opplevning utgjer vesentlege ressursar både for einskildsindivid og kollektivet».⁶⁸

Helt siden museenes grunnleggelse er de blitt sett på som dannelsesinstitusjoner, og de blir fortsatt omtalt som det. I dag sees imidlertid behovet for folkeopplysning mer som en forutsetning for at folk kan være aktive medspillere i utviklingen av samfunnet, og som et ledd i demokratiseringen. Museene har med andre ord både et kunnskapsmessig og et holdningsmessig ansvar.

Spørsmål som hvilken *type* kunnskap museene bør formidle, og *hvordan* den bør formidles, er blitt reist og debattert både i den museologiske forskningen og i media. Eilean Hooper-Greenhill ved universitet i Leicester hevder blant annet at museenes tradisjonelle fakta- og begrepslæring bør erstattes av et utvidet læringsbegrep som omfatter endringer i motivasjon, holdninger, følelser og tro, samt ferdigheter og evne til å mestre ulike prosesser.⁶⁹ Forholdet mellom kunnskap og opplevelse har vært et stadig tilbakevendende tema i museumspublikasjonene.

63 Cook (2000:3)

64 Ketelaar (2001:133)

65 Valderhaug (2006:9)

66 Notat «Strategiar på arkivfeltet». 30. april 2006

67 Kirshenblatt-Gimblet (1998:138)

68 NOU 1996:7:39

69 Hooper-Greenhill (1992)

Museene som dialoginstitusjoner og møtesteder

I Duncan Camerons klassiske artikkel fra 1972 «The Museum: A Temple or the Forum» setter han to typer museer opp mot hverandre: museet som tempel og museet som forum.⁷⁰ Camerons tanker om museet som et forum finner vi igjen i dagens museumsdiskusjoner.

Museene har i løpet av de siste årene fått kritikk for at formidlingen i stor grad har vært i monologform. I «Museum: Mangfold, minne, møtestad» understrekes det at folkeopplysningsbehovet ikke er det samme som det var for hundre år siden, og at den tradisjonelle opplysningstanken lett kan resultere i en leksikalsk enveiskommunikasjon der den «lærde» overfører faktakunnskap til den «uvitende». Det blir lagt stadig større vekt på at museet som ekspertinstans bør bruke kunnskapene sine til å stille utfordrende og kritiske spørsmål. I stedet for at museet skal ha alle svarene, bør det invitere publikum til refleksjon og samtaler; det bør være i *dialog* med sitt publikum.⁷¹ Som det heter i ABM-meldingen:

«Dette inneber at musea ikkje berre skal generera og formidla kunnskap, men at dei òg skal ha evne til å overraske og utfordra brukarane både emosjonelt og intellektuelt.»⁷²

Dialog er etter hvert blitt etablert som offisiell retningslinje for museene. Begrepet brukes ofte som argumentasjon for «historie nedenfra», altså at museene skal gi stemmer til de gruppene som har vært usynlige i samfunnets fortellinger.

Maure og Gjestrum⁷³ og Berkaak⁷⁴ har overført den brasilianske pedagogen Paolo Freires forståelse av dialogbegrepet til museumsterminologien. Freire lanserte begrepet i 1970-årene som et pedagogisk virkemiddel i kampen mot undertrykkelse i Brasil. I Freires forståelse av dialog er dette en åpen samtale som finner sted mellom likeverdige parter, og der resultatet ikke er gitt på forhånd. Målet er å oppnå

ny innsikt, noe som krever at man inkluderer brukerne i selve *kunnskapingen* og formidlingsprosessen. Dette innebærer at museenes rolle som autoritativt lærde bør omdefineres, og at de museumsansatte må møte «de andre» med et likeverdig sinn, slik at det blir en reell toveiskommunikasjon.⁷⁵ I sin evaluering av «Dokument 2000» viser Berkaak at denne forståelsen av dialog innebærer at museene bør sette i gang bevisstgjøringsprosesser ute i samfunnet og engasjere nye brukere.⁷⁶

I NOU 1996:7 legges det stor vekt på at museet bør være et møtested eller en arena hvor fenomener tas opp til diskusjon og forhandling.⁷⁷ Møtestedsmetaforen følges opp i Kulturmeldingen hvor det hevdes at museene har et stort potensial som sosiale og kulturelle møtesteder, og som arenaer for kunnskaps- og kunstopplevelser.⁷⁸ Som metafor spiller uttrykket på flere betydninger: møte mellom mennesker i historie og nåtid, mellom mennesker fra ulike grupper, mellom ulike kunnskaper og erfaringer, mellom ulike tanker, ideer og synspunkter.⁷⁹

Museene som identitetsskapere

Museenes samlinger har alltid tjent som identitetsdannende, og identitet opptrer som et sentralt nøkkelord i den offentlige museumspolitikken. I kulturmeldingene fra 1980-årene ble det blant annet argumentert for at bevaring av kulturminner gjør det mulig å oppleve fortiden. Det gir «forankring og identitetsfølelse».⁸⁰ Også i utredningene fra 1990-årene er identitet et viktig nøkkelord. Menneskenes behov for å finne fotfeste, arv, tradisjon og «røtter» blir understreket. Det blir lagt vekt på museenes «identitetsskapende verdier».⁸¹

I det norske museumslandskapet, som kjennetegnes av mange små geografisk spredte enheter, har lokalt særpreg spilt en viktig rolle. I museumsterminologien er begrepet identitet blitt brukt synonymt med tilhørighet til et sted, noe som kommer til uttrykk

70 Cameron (1972)

71 NOU 1996:7:39)

72 St.meld. nr. 22 (1999–2000)

73 Maure/Gjestrum (1988)

74 Berkaak (2003)

75 Se bl.a. Maure/Gjestrum (1988), Berkaak (2003)

76 Berkaak (2003:31)

77 NOU 1996:7

78 St.meld. nr. 48 (2002–2003)

79 Bohman (2003:89)

80 St.meld. nr. 39 (1986–1987:3)

81 St.meld. nr. 61 (1991–1992:218)

gjennom en bestemt diskurs hvor tilhørigheten til stedet og nødvendigheten av denne er i fokus. Bruken av metaforer som «røtter» understreker dette.

I offentlige utredninger og meldinger opptrer ofte identitet i par med kulturarvbegrepet. Bohman hevder at identitet, på samme måte som kulturarv, i overveiende grad er blitt brukt uten å bli nærmere begrunnet. Det synes å herske en utbredt enighet om at bevaring av kulturarv er et gode fordi det styrker identiteten.

I NOU-en fra 1996 kan vi imidlertid spore en endring i måten begrepet er omtalt på. Her er begrepet nasjonal identitet skiftet ut med benevnelsen *kulturell* identitet, og det blir lagt vekt på at man er i besittelse av flere identiteter.⁸² I de seneste meldingene er vi vitne til en endring i bruken av begrepet. I ABM-meldingen blir det argumentert for at man bør stille seg kritisk til måter kulturell selvforståelse skapes og holdes ved like på, og at man bør holde øye med de farene som ukritisk dyrking av kulturell identitet representerer:

«Kulturell toleransetrening må difor inngå som eit integrert element i alt arbeid som går ut på å skapa og stadfesta kulturell identitet.»⁸³

I Kulturmeldingen understrekes nødvendigheten av å redefinere begrepet «nasjonal kultur», og å skape en ny forståelse av hva som bør inkluderes i «den norske felleskulturen».⁸⁴ Kulturarvinstitusjonene bør ta inn over seg at den norske befolkningen er i konstant endring, og at den flerkulturelle virkeligheten er kommet for å bli, påpekes det i meldingen.⁸⁵

I de offentlige meldingene har vi altså sett en endring i måten identitet er blitt brukt som legitimeringsgrunnlag for museenes virksomhet. Begrepet er blitt pluralisert, og det flerkulturelle aspektet inkludert. Det åpnes for et syn på identitet som baserer seg på elementer både fra egne og fra andres kulturer, og det slås fast at man bør revurdere forståelsen av hva den norske felleskulturen omfatter. De siste meldingene kan med andre ord sies å ha forlatt et essensialistisk kulturbegrep.

Museene som symbolinstitusjoner og verdiformidlere

I tillegg til de overordnede og uttalte samfunnsrollene, blir museene også tillagt uttalte forestillinger om hvilken rolle de bør spille i samfunnet. Museene er institusjoner med sterk symbolverdi. I rapporten «Den flerkulturelle utfordringen» formulerer Rekdal det slik:

«Man kan kanskje si det slik at de *arbeider* som kunnskapsinstitusjoner, men *er* symbolinstitusjoner. De har en tyngde i kraft av sin rolle som museer.»⁸⁶

Museene er også blitt sammenlignet med kirker. I likhet med kirkene skal de gi «sann og byggende lære».⁸⁷ I *Museer i fortid og nåtid* peker professor i folkloristikk Arne Bugge Amundsen på at museet omgir seg med en språklig og organisatorisk selvfølgelighet som gir det legitimitet. Underforstått forteller museene noe om hva som er «sant» og viktig i et samfunn, og det fremstår av den grunn ikke kun som kompetent i faglig og vitenskapelig forstand, men også i kulturell og samfunnsmessig forstand. Denne posisjonen ligger så å si innebygd i museets mandat helt fra institusjonens opprinnelse, og kan forklare dets udiskutable posisjon.⁸⁸

Gjennom å skape bevisste og ubevisste oppfatninger av hva som er viktig i et samfunn kan museene sees på som formidlere av verdier. Musealisering blir betraktet som en form for verditilskrivning. «Å komme på museum» gir ikke kun et kvalitetsstempel, men det ligger i tillegg en form for autorisasjon eller bekreftelse av «riktighet» i det.⁸⁹ Som kunnskapsformidlere og holdningsskapere kan derfor museene sies å utøve en form for makt.

Denne symbolske rollen kan få spesielt stor betydning i en tid med raske samfunnsendringer, påpeker den danske arkeologen Carsten Paludan-Müller i sin artikkel «Museums Betydning – den fraktale utfordring». De kulturhistoriske museene besitter en tyngde som danner en verdifull ballast i en desorientert nåtid, hevder han.⁹⁰ Dette kan sies å henge sammen med en forestilling om museet som

82 NOU 1996:7:42

83 St.meld. nr. 22 (1999–2000:18)

84 St.meld. nr. 48 (2002–2003)

85 St.meld. nr. 48 (2002–2003)

86 Rekdal (1999:15)

87 Rekdal (1999:15)

88 Amundsen et al. (2003)

89 Rekdal (2006:20)

90 Paludan-Müller (1995:7)

skaper av orden i tilværelsen, og som har eksistert til alle tider. Museumshistorien er preget av ulike måter å systematisere verden inn i eksisterende kategorier på.⁹¹ Kan én av museenes roller sies å ligge her, nemlig i det å ordne naturen, historien og samfunnet, og hvordan vi tenker omkring dette?

I «Kamper om fortida»⁹² forsøker professor i sosialantropologi Thomas Hylland Eriksen å forklare fortidens betydning for mennesker i dag. Forklaringen hans er at fortiden er viktig fordi den gjør nåtiden begripelig. Fortiden oppfattes ofte som myter, og myter er viktige fordi de gir verden en moralsk struktur den ellers ikke ville hatt. De skaper orden der det ellers ville ha vært kaos. Et viktig trekk ved mytene er imidlertid at de har noe allmennmenneskelig ved seg, noe universelt som handler om å være menneske. Av den grunn bør de ikke avfeies som falsk bevissthet, men forstås som betydningsfulle. En historiserende tankegang er blitt en så integrert del av vårt verdensbilde at det er vanskelig å tenke den helt bort, påpeker han. Kollektive identiteter som forteller historier er viktige fordi de gir fellesskapet et innhold og dermed mening i tilværelsen.⁹³

Museenes symbolske rolle som formidlere av de «riktige» og «sanne» verdiene kan imidlertid også medføre at formidlingen får tilleggsdimensjoner som ikke nødvendigvis var tatt med i betraktning fra formidlernes side.

Arkivenes doble funksjon

I ABM-meldingen er arkivlovens formål skissert på følgende måte: å sikre arkiv som har kulturell eller forskningsmessig verdi, eller som inneholder rettslig eller viktig forvaltningsmessig dokumentasjon, slik at disse kan bli tatt vare på og gjort tilgjengelige for ettertiden. I meldingen blir det pekt på at arkivene har to funksjoner i et samfunn: en forvaltningsmessig og rettslig verdi (primærfunksjon), og en kulturell eller forskningsmessig verdi (sekundærfunksjon). Mens primærverdien blir mindre jo eldre materialet er, øker derimot sekundærverdien med tiden. Etter å ha utpilt sin aktuelle rolle har materialet fremde-

les verdi som samfunnsmessig dokumentasjon. Arkivene har altså en administrativ funksjon samtidig som de sees på som en sentral del av den kollektive minnefunksjonen i et samfunn, som forvalter av kulturarven.⁹⁴ Som tidligere nevnt, er det forståelsen av arkiv som legitimering av makt og ikke som grunnlag for kulturarv, som har vært dominerende her i landet.

Innledningsvis var vi inne på at antallet arkivbrukere er blitt mangedoblet det siste tiåret, men dette dreier seg i hovedsak om internettbrukere og i mindre grad om besøkende i arkivinstitusjonene. De typiske arkivbrukerne er fremdeles først og fremst slektsgranskerne, i tillegg til at forskere utgjør en viktig brukergruppe. Tidligere ble arkivene først og fremst oppsøkt av folk som hadde henvendelser knyttet til eiendomsforhold. I dag ser vi en økning i etterspørselen etter opplysninger om folks personlige historie samt om forhold for å oppnå rettferdighet og erstatning. Ketelaar hevder at den moderne verdens informasjonsbehov og nye kunnskaper endrer folks oppfatninger av arkivene. Etter at verden er blitt mer medierelatert og individuelle personrettigheter er forsterket, har folks informasjonsbehov forandret seg.⁹⁵ Selv om arkivenes primære funksjoner i utgangspunktet er administrative, har de offentlige arkivene i tillegg en viktig funksjon som grunnlag for innsyn og kontroll av myndighetene. Denne rettslige funksjonen er både samtidig og historisk, for eksempel bruker både krigsbarn og barnehjemsbarn arkiv som dokumentasjon av overgrep, forsømmelser og så videre etter at materialet har gått ut av administrativt bruk.

Valderhaug har pekt på at en viktig årsak til økningen av forespørsler etter rettighetsdokumentasjon kan finnes i fremveksten av velferdsstaten og de sosiale rettighetene denne ga befolkningen. De som i dag oppsøker arkivene og etterspør dokumentasjon, er mennesker som av en eller annen grunn ikke har fått del i disse rettighetene. Kan man si at samfunnets økende informasjonsbehov fører til en ny samfunnsrolle for arkivene: arkivene som grunnlag for rettferdighet og demokrati?⁹⁶

91 se bl.a. Floris/Vasstrøm (1999), Hooper-Greenhill (1992), Bennet (1995), Ingemann (2005), Amundsen et al. (2003)

92 Utgivelsen er basert på en foredragsserie ved Stiklestad Nasjonale Kultursenter.

93 Eriksen (2006:179)

94 St.meld. nr. 22 (1999–2000)

95 Ketelaar i Valderhaug (2006)

96 Valderhaug (2006:6)

Museene – utfordringer og dilemmaer

Som vi har vist, blir kulturarvinstitusjonene tillagt bestemte oppgaver i samfunnet. I den offentlige kulturarvpolitikken er de gitt en forvaltningsfunksjon for å ta vare på kulturarven i tillegg til at de er sett på som viktige ledd i demokratiseringen. De kulturhistoriske museene har et bredt samfunnsoppdrag. De skal spre kunnskap og gi identitet, formidle samfunnets fellesverdier og bidra til å skape en sammenheng i tilværelsen. I de senere årene har vi imidlertid sett en endring i museenes samfunnsoppdrag, der de i større grad skal være i dialog med samfunnet rundt og opptre som aktive samfunnsaktører.

Gjennom sitt brede samfunnsoppdrag møter dagens museer av mange ulike forventninger og krav. I tillegg er verden utenfor i endring. Samfunnet organiseres på stadig mer sammensatte måter, og endringskreftene er mange og komplekse. Økende kulturelt mangfold, sterkere markedskrefter og nye medieformer har innvirkning på museumsinstitusjonenes virke på ulike måter. Kravet om museenes relevans for nåtidens mennesker kan sees i sammenheng med disse samfunnsendringene.

Sett på bakgrunn av disse utfordringene skal vi i det følgende se nærmere på *hvem* sin historie museene formidler, og hvilke føringer et begrep som kulturarv legger for denne formidlingen. Vi berører problemstillinger museer kan møte når det gjelder bruk av ny informasjonsteknologi og spør om dette fører til en ny museal virkelighet. Vi skal også se nærmere på hvilke utfordringer museenes nye rolle som dialoginstitusjoner og deltakende samfunnsaktører innebærer. Avslutningsvis skal vi se på arbeidet med innsamling av gjenstander og noen dilemmaer dette arbeidet kan medføre.

Kulturelt mangfold og kulturarv

Internasjonal migrasjon og flerkulturaliteten den fører med seg, er et av dagens store samfunnsproblemer og samtidig en av de største utfordringene kulturarvinstitusjonene står overfor. Museumsinstitusjonene blir fra offentlig hold pålagt et ansvar for å følge opp forpliktelsene fra Europarådets rammekonvensjon og minoritetsspråkspakt, og synliggjøring av de nasjonale minoritetene er et sentralt satsningsområde på kulturarvfeltet. Regjeringen har blant annet vedtatt å gjøre 2008 til et markeringsår for kulturelt mangfold. Å invitere grupper som hittil har vært lite synlige i museumsformidlingen, til å fortelle sin historie, er et viktig ledd i museenes demokratiprojekt. I et samfunn som preges av kulturelt mangfold, er det viktig å se nærmere på *hvem* sin historie museene formidler.

Befolkningen i Norge består i dag grovt skissert av den norske majoritetsbefolkningen, den samiske urbefolkningen, de nasjonale minoritetene og innvandrerne. Samene er den etniske gruppen med dypest røtter på «norsk» territorium. I 1950-årene ble samisk gjenstandsmateriale på Etnografisk museum overført til Norsk Folkemuseum. Denne flyttingen kan sees på som et første steg mot å innlemme den samiske kulturen i «det norske».⁹⁷ I de siste tiårene er det gjennomført flere tiltak for å gi den samiske kulturarven en rettmessig plass i museumsformidlingen. De Samiske Samlinger i Karasjok er det største museet for samisk kultur i Norge, og en egen avdeling for samisk kunst er under planlegging ved dette museet. De nasjonale minoritetene og gruppen med nyere innvandrere har derimot hatt få offentlige arenaer, selv om vi i løpet av det siste tiåret har sett enkelte positive unntak: Kvenkulturen

97 Rekdal (1999:30)

er formidlet i Vadsø museum, Ruija kvenmuseum og i Kvæntunet, det nasjonale senteret for kvensk språk og kultur i Porsanger. Glomdalsmuseet på Elverum har bygd opp et permanent dokumentasjons- og formidlingscenter for romanifolket og deres kultur, og er det eneste museet for denne minoritetsgruppen i Norden. I løpet av de siste årene er også de nyere innvandrergruppene blitt satt på dagsorden i museer i Norge. Siden begynnelsen av 1990-årene har blant annet Internasjonalt kultursenter og museum (IKM), dels i samarbeid med andre museer, produsert flere utstillinger som omhandler den nyere innvandringen. Andre museer har kommet etter, men IKM er eneste museum i Norge med kulturelt mangfold og den nyere innvandringen som sitt spesialfelt.

I tråd med det voksende mangfoldet er det blitt rettet et stadig mer kritisk søkelys på museenes oppgaver og funksjoner. Spørsmål som *hvem* sin historie museene formidler, er satt på dagsorden, blant annet i ulike ABM-publikasjoner. I *Mellom undringshjem og kamparenaer. Museene og den flerkulturelle virkeligheten*⁹⁸ setter sosiologen Hans Philip Einarsen fokus på forholdet mellom det flerkulturelle samfunnet og museenes formidling. I *Min stemme – vår historie*⁹⁹ gjøres det rede for arbeidet bak dokumentasjonsprosjektet «Norsk i går, i dag, i morgen?». Per B. Rekdal gir i *Norsk museumsformidling og den flerkulturelle utfordringen*¹⁰⁰ flere eksempler på utfordringer museene kan støte på i formidlingen av det flerkulturelle.

Både Einarsen og Rekdal viser at det har vært vanskelig å få satt flerkulturell formidling ut i praksis. Begge hevder at noe av årsaken er å finne i etablerte kategorier som har eksistert på museumsfeltet. Rekdal skriver:

«Den norske nasjonale reisingen utover på 1800-tallet hadde et sterkt element av 'vi mot andre-tankegang'. Det gjaldt å finne det rene og opprinnelige norske, det vil si det som var mest forskjellig fra det en fant i andre land.»¹⁰¹

Einarsen henviser til sosiologen Zygmunt Bauman når han kobler den norske museumshistorien opp

imot modernitetens kategorisering av «vi» og «de andre». Mens folkemuseene så sin oppgave i å finne frem til det typisk nasjonale, var det de etnografiske museenes oppgave å presentere «de andre». På denne måten ble behovet for å klassifisere hverandre i grupper ivaretatt av museene, og forestillingene om en ordnet verden inndelt i «vi» og «de andre» ble opprettholdt.¹⁰²

Kulturarv – for hvem?

I en pluralistisk kultursituasjon blir spørsmålet om *hvem* sin kulturarv og *hvem* sin historie som er inkludert i denne arven, viktig å stille. Som vi har vært inne på, har kulturarv i den offentlige kulturarvpolitikken først og fremst blitt sett på som noe bevaringsverdig, og det er ikke blitt lagt vekt på å tilpasse denne «arven» i en ny samfunnsmessig kontekst. Hodne ser dette som en av forklaringene på den manglende evnen til å kople identitets- og minoritetsproblematikk opp mot oppfatningen av vår egen kulturelle selvoppfatning da den ikke-vestlige innvandringen til Norge skjøt fart fra 1970-årene av.¹⁰³

Gjennom å demokratisere fenomenet «arv» ble kulturarv sett som et fellesgods som bandt etniske grupper og nasjoner sammen til en sosial enhet, hevder Hodne.¹⁰⁴ Metaforen «arv» henspiller på at det finnes noe typisk og ekte norsk som kan overleveres fra en generasjon til den neste, og at dette er noe som kan «arves». Denne arven vil imidlertid være vanskelig tilgjengelig for nasjonale minoriteter og nye minoritetsgrupper som ikke kan sies å «kunne arve», og den kan derfor virke ekskluderende. Hvordan «disse andre» kan innlemmes i kulturarvdiskursen trer følgelig frem som et aktuelt spørsmål. For å få til en reell inkludering av minoritetsgrupper vil det være nødvendig å utfordre eksisterende kategorier og stille kritiske spørsmål til hva som skal innlemmes, og hva som skal stenges ute fra kulturarven, hevder Einarsen.¹⁰⁵ At begrepet ofte benyttes i bestemt form, kulturarven, er ikke like uproblematisk som det var tidligere, og kan gjøre ekskluderin-

98 Einarsen (2005)

99 Boe/Gaukstad/Sandrup (2005)

100 Rekdal (1999)

101 Rekdal (1999:29)

102 Einarsen (2005:9)

103 Hodne (2003:17)

104 Hodne (2003:15)

105 Einarsen (2005)

gen enda tydeligere. Premisset om overlevering og arv legger altså bestemte føringer, samtidig som det regulerer tilgang.

Hvilken identitet skaper museene?

Som vi var inne på tidligere, opptrer begrepet identitet ofte i par med kulturarvbegrepet, og begrepene henger tett sammen. Forståelsen av identitet som har dominert på feltet, har en tidsmessig og en romlig dimensjon, og kommer til uttrykk gjennom en oppfatning av tilhørighet med personer som har bodd *på samme sted* som oss i *fortiden*.

Antropologen Anders Johansen er en av de som har gått sterkest ut mot bruken av identitetsbegrepet på kulturarvfeltet: «Det er (...) tingliggjøringen av kulturen som står på spill når vi søker bekræftelse på vår moderne identitetsfølelse i det fjernt fortidige,»¹⁰⁶ skriver han i *Den store misforståelsen*. Ved å dyrke frem en forståelse av identitet som noe opprinnelig og naturlig, som om det var en ting, blir det vanskeligere å forholde seg til spørsmålet om innvandring, påpeker Johansen. En lignende oppfatning finner vi igjen hos Bohman, som hevder at begrepet identitet har vært gjenstand for den samme objektivering som begrepet kulturarv.¹⁰⁷ Det stilles sjelden spørsmålstegn ved hvilken identitet det er snakk om. Det faktum at det finnes forskjellige identiteter og derfor også forskjellige oppfatninger av hvilke områder av kulturarven som er mer bevaringsverdige enn andre, blir sjelden problematisert, innvender han. I en tid preget av mangfold og delkulturer bør det være like viktig for museene å problematisere identiteter, å vise hvordan de skapes og vedlikeholdes, som å fremme dem.¹⁰⁸ På hvilken måte dagens museer kan sies å skape identiteter og hvilke identiteter det eventuelt er snakk om, er sentrale spørsmål det trengs mer kunnskap om. Spørsmålet om hvilken rolle det kollektive identitetsprosjektet spiller for museene i dag, er også relevant å stille.

De «norske» fellesverdiene

I Kulturmeldingen blir nødvendigheten av å redefinere begrepet «nasjonal kultur» understreket. Det

ansees som et sentralt behov å skape nye forståelser av hva som bør inkluderes i «den norske felleskulturen».¹⁰⁹ Hodne innvender imidlertid at denne meldingen ikke svarer på hvordan dette kan overføres til en norsk virkelighet, og hva resultatet av å «revurdere den norske felleskulturen» kan bli. Han argumenterer for at det bør bli aksept for at alle nordmenn, etniske som innvandrere, kan leve i sin kultur med sine skikker, tradisjoner og sin religion så lenge denne livsformen ikke bryter med storsamfunnets fundamentale verdier. I lys av dette formulerer han følgende utfordring:

«Hvordan kan vi gjøre alle som bor i Norge til norske borgere med lojalitetsbånd til felles kulturelle verdier uten nødvendigvis å gjøre alle til norske nordmenn?»¹¹⁰

Hodne peker på betydningen av å bygge opp under felles definerte samfunnsverdier som kan aksepteres av alle i samfunnet. Først da er det mulig å forme et flerkulturelt samfunn slik man har gjort i andre land med større populasjoner og med større kulturell bredde i innvandregruppene enn det som er tilfelle i Norge. Noen må imidlertid definere disse fellesverdiene og gi dem et innhold. Det er vanskelig å finne en kulturell fellesnevner når det mangler konkrete forslag til hvordan man kan bygge slike verdier, understreker han.¹¹¹ Hodne selv gir ingen svar, men peker på behovet for forskning. Vi ser en tydelig mangel på et begrepsapparat som kan skape oversikt og gi grunnlag for politisk handling. For å oppnå dette, er det behov for et bedre teoretisk arbeid enn det som ligger til grunn for de offentlige utredningene.¹¹²

En måte å møte den flerkulturelle utfordringen på, finner vi ved Statens museer för världskultur som består av institusjonene Världskulturmuseet i Göteborg og Etnografiska museet, Medelhavsmuseet og Östasiatiska museet i Stockholm. Tanken som ligger bak, er at museene skal handle om Sverige og om alle som bor der. Det presiseres at man er ansvarlige også for kulturhistorien som har utspring utenfor Sveriges grenser. Begrepet verdenskultur blir betraktet som åpent og dynamisk:

106 Johansen (1995:37)

107 Bohman (2003:96)

108 Bohman (2003:96)

109 St.meld. nr. 48 (2002–2003)

110 Hodne (2003:19)

111 Hodne (2003:20)

112 Hodne (2003:20)

«Å ena sidan handlar det om tendensen att världens kulturer i stigande grad blir sammanhängande, gemensamma och enhetliga. Å andra sidan handlar det om att utvecklingen också alltid sker och tar form genom lokala, nationella, etniska och könsmässiga olikheter. Världskultur handlar om utbyte och ömsesidighet, om växande globalt beroende, men också om att den enskildes värld alltid är specifik, konkret och unik.»¹¹³

Samfunnsendringer og teknologi – en ny museal virkelighet?

Kommersialisering og teknokratisering er sentrale stikkord ved dagens samfunn. Sammen med den raske utviklingen innenfor informasjons- og kommunikasjonsteknologien setter de sitt preg på utviklingen av museumsinstitusjonen.

I dag er grensene mellom det kommersielle og det ikke-kommersielle kulturområdet i ferd med å bli utvisket. Museene er i større grad blitt et fritidstilbud på linje med andre, og den store veksten i opplevelsesindustrien har satt sitt preg på sektoren. Det kommersielle aspektet ved historieformidlingen har lenge vært gjenstand for debatt i den britiske heritageforskningen, hvor det hevdes at kulturarven, «the heritage», er blitt behandlet som en kommersiell vare til salg på «nostalgimarkedet». ¹¹⁴ Teknokratiet gjør sitt inntog på flere og flere samfunnsområder, inkludert kulturlivet, og markedsøkonomiske krefter spiller en stadig mer sentral rolle. Koblingen mot næringslivet blir tettere. Det økte kravet om egeninntjening kan gi uønskede utslag, for eksempel at man ubevisst har besøkstall i bakhodet under planleggingen av nye utstillinger. En forestilling om at alt er målbart og kvantifiserbart, kan i tillegg medføre en nedprioritering av arenaer for faglige kriterier.

I Kulturmeldingen slås det fast at museene bør «kaste av seg det dei måtte ha av tilstivna museums-tradisjonar og gjøre kulturarven relevant her og nå». ¹¹⁵ Det er altså en offentlig agenda å ville «fastgrodde» formidlingstradisjoner til livs.

Mot det digitale museum?

De siste ti til femten årene har økende bruk av informasjons- og kommunikasjonsteknologi endret den

museale virkeligheten i betydelig grad. Nettutstillinger popper opp, og tradisjonelle utstillinger får innslag av stadig nye tekniske virkemidler. Interaktive utstillinger basert på egenaktivitet fra publikums side, hvor man skal lære gjennom å *gjøre* ting, blir mer og mer vanlige. Det er først og fremst naturvitenskapelige og teknologihistoriske museer som har benyttet seg av denne utstillingsmetoden, ¹¹⁶ men flere museer praktiserer «learning by doing»-prinsippet i større eller mindre grad. Flere og flere museer digitaliserer samlingene sine og legger dem ut på internett. IT-teknologien har ført til at grensene mellom katalog, magasin og utstilling er i ferd med å viskes ut. Daværende leder af Walker Art Gallery i Minneapolis Steve Dietz presenterte i 1999 begrepet *cybermuseumologi*, museale aktiviteter på nettet og argumenterte for at dette i fremtiden ville flytte fokuset mot digitale objekter, virtuelle samlinger og nettoutstillinger.

Vår digitale samtid presser frem følgende spørsmål: Trenger vi museenes formidling gjennom ting? Kan gjenstandene erstattes av et digitalt bilde, og er det mulig å formidle et tema uten bruk av gjenstander? Dømedagsscenarioet for museene er skissert ved at publikum ikke lenger skjønner vitsen med å besøke et museum for å se på gamle pilspisser når de like gjerne kan sitte hjemme og «se» dem på nettet. Representerer et museum uten vegger og uten gjenstander den fremtidige museale virkeligheten?

Det ligger store formidlingsmuligheter i de nye mediene, og det er ingen tvil om at museene kan bli mer fleksible og tilgjengelige kunnskapsressurser gjennom bruk av ny teknologi. Publikum kan selv hente ut den informasjonen de ønsker, og ved bruk av Internett har museene mulighet til å nå ut til flere potensielt interesserte. Enkelte røster i museumsverdenen uttrykker imidlertid skepsis til at den digitale formidlingen går på bekostning av den tradisjonelt museale, hvor den «genuine» museumsgjenstanden står i fokus. ¹¹⁷ Vi beveger oss her inn på et klassisk dilemma i museumsverdenen: skepsisen til at gjenstanden i seg selv blir usynlig i forhold til det som skal formidles, og at den reduseres til en rekvisitt.

Ønsket om revitalisering av museumsgjenstandene blir ofte forklart med at museene, i motsetning

¹¹³ <http://www.varldskulturmuseet.se/smvk/jsp/polopoly.jsp?d=126&a=3559>

¹¹⁴ Se blant annet Lowenthal (1985)

¹¹⁵ St.meld. nr. 48 (2002–2003:183)

¹¹⁶ Se blant annet Teknisk museum i Oslo og Vitensenteret i Trondheim.

¹¹⁷ Se blant annet Sørgaard (2005), Olsen (2004)

til andre informasjonskanaler, har mulighet til å gi publikum en flerdimensjonal opplevelse gjennom formidling av ekte og autentiske gjenstander. Ulike forestillinger om autenticitet har alltid fulgt diskusjonen om og begrunnelsen for museene. Autentiske gjenstander blir gjerne sett på som en unik ressurs i museene, og kravet om autenticitet blir ofte betraktet som absolutt.¹¹⁸ I ABM-meldingen er autenticitet, forklart med at originale gjenstander blir satt i korrekt sammenheng, omtalt som en av de viktigste fremtidige utfordringene i formidlingen.¹¹⁹ Når autenticitet skal forklares, henvises det ofte til begrepet aura som stammer fra den tyske kulturfilosofen og kulturkritikeren Walter Benjamin. Vi lar oss fascinere av originalen selv om reproduksjonen kan være bedre og mer nyttig for oss, hevder Benjamin, og forklarer dette med at originalen utstråler et «her og nå» som reproduksjonen ikke har.¹²⁰ En analyse av arbeidet bak utstillingen «Livsbilder» ved Sverresborg Trøndelag Folkemuseum viste at diskusjoner om autenticitet og ekthet var sentrale kilder til konflikt mellom konservatorene i utvelgelsen av gjenstandene.¹²¹

Gjenstandens verdi som autentisk kilde utfordres imidlertid av nye måter å formidle på, hvor utstillingene i mindre grad sentreres rundt gjenstandene. Perspektivet Museums planer om en utstilling om ensomhet¹²², uten bruk av gjenstander, er et eksempel på dette.

Publikumsfrieri versus faglig forsvarlighet

Spenningen mellom museet som kunnskapsformidler og museet som et sted for opplevelse finner vi gjennom hele museumsvesenets moderne historie, og diskusjonen har også funnet sted i media. I *Museum i eit tidsskifte* går sosiologen Geir Vestheim til kraftig angrep på museenes økende kommersialisering. Han beskriver museenes legitimeringskrise på følgende måte: Det nymoderne eller «postmoderne» kravet om kontinuerlig «forføring» av publikum blir en kime til mange dilemma av faglig-etisk

art. For å gjøre seg attraktive og underholde et bredt publikum, kan museene bli «tvunget» til å gå på akkord med sine faglig-etiske retningslinjer, innvender han.¹²³ Denne ambivalensen kan delvis sies å bunne i museenes «børs og katedral»-preg. På den ene siden sees museene på som verdiformidlere, som forvaltere av «sannheten», og blir derfor betraktet som hellige og ukrenkelige. På den andre siden tar de del i en teknokratisk og kommersiell agenda.

Museene bør markere en avstand fra markedet, skriver den svenske etnologen Kjell Hansen i artikkelen «Kulturarpolitik og museutstillinger». Når det gjelder kulturformidling har ikke «kunden alltid rett», og besøksstatistikken vet ikke alltid best. Et samfunnsborgere er mer enn bare konsumenter. Kultur er med andre ord mer enn bare en vare, og man kan ikke måle et samfunns verdier i opinionsmålinger.¹²⁴ Interessante spørsmål i forlengelsen av «børs og katedral»-lignelsen kan være: Hva er et godt museum? Hva er det som kjennetegner en vellykket utstilling? Kan «suksess» måles ved hjelp av andre parametre enn publikumsoppslutning og besøkstall?

Stefan Bohman ser dikotomien kunnskap og opplevelse som grunnløs og mer ødeleggende enn opplysende.¹²⁵ I «Udredning om museernes formidling», en dansk innstilling til Kulturministeriet, finner vi det samme synet. Den nye internettbaserte kulturen har satt nye normer for kunnskapstilgengivelse og opplevelse, og for forholdet mellom disse. Dersom vi setter begreper som originalitet og autenticitet opp mot informasjonsteknologiens muligheter, har vi mistet sjansen til å være unike og mangfoldige, slås det fast i utredningen.¹²⁶

Uavhengig av hvordan man stiller seg til denne rollekonflikten, er det behov for en utdypet forståelse av museene i lys av den informasjons- og kommunikasjonssituasjon de befinner seg i. Den nye teknologien fører med seg noen utfordringer som det er nyttig å se nærmere på. Det kan være relevant å stille spørsmål som: Hvor går grensene for hva som kan kalles et museum? Er det mulig å tenke seg «det

118 Se Arnesen (1994:99)

119 St.meld. nr. 22 (1999–2000:129)

120 Benjamin i Ydse (2003:92)

121 Ydse (2003:89)

122 <http://www.maihaugen.no/upload/samtid/ensomhet.pdf>

123 Vestheim (1994:44)

124 Hansen (2005:70)

125 Bohman (2003:90)

126 http://www.kulturarv.dk/forvaltning/museumsdrift/rapporter/formidlingsudvalg/udredning_museernes_formidling.pdf

gjenstandsløse museum»? Kan et digitalt bilde fange inn objektets egenskaper på en like god måte som objektet selv? Eller bryter dette med en grunnleggende forestilling om hva et museum er? Vil slike forestillinger være tett forbundet med syn på museums-gjenstanden og hvilke verdier som antas å ligge i den? Å stille slike spørsmål kan gi verdifull kunnskap.

Museene som dialoginstitusjoner og kritiske samfunnsaktører

Museenes rolle som aktive deltagere i samfunnsdebatten kan representere noen dilemmaer. I forståelsen av museene som mer åpne og samfunnskritiske, ligger det at de skal stille spørsmål heller enn presentere ferdige svar, og de kan gjerne innta et problemorientert og kritisk standpunkt. Rekdals karakteristikk av museumsinstitusjonen som «gjennomtenkt, men ikke skråsikker»¹²⁷ illustrerer dette. Om prosjektet *BRUDD* er det blitt uttalt:

«Vi har vært kunnskapens forvaltere og delt den med allmuen i folkeopplysningens ånd. Vi har rost oss av å være objektive, korrekte og inkluderende. Nå skal vi også være kontroversielle, modige, aktuelle. Er det mulig?»¹²⁸

Forståelsen av museene som samtidsaktører innebærer at de skal fokusere på sentrale temaer i samfunnsdebatten og gjerne med en kritisk vinkling, for eksempel å avsløre maktstrukturer eller sette søkelys på andre historier enn de etablerte «sannhetene». Oppfatningen av museet som møtested innebærer en forestilling om at historien som presenteres, ikke er avsluttet eller ferdigtolket. For å være utgangspunkt for en eventuell samfunnsdebatt, er det underforstått at utstillingens emne er mulig å tolke på nye måter. I tråd med dette synet har fokus i større grad blitt rettet mot spørsmålet om hvilke gjenstander og historier som får plass i museene. Viser de andre sider ved tilværelsen enn de som forbindes med harmoni og fremgang?

Sverige har en lang tradisjon for kritisk og problemorientert formidling gjennom blant annet «Hot spots», småutstillinger om aktuelle og ofte

kontroversielle problemstillinger, «Makten Nu»-program og prosjektet «Svåra Saker». I tillegg har riksutstillingene i mange år hatt en løpende praksis i forhold til en problemorientert formidling. I de senere årene har vi også her i Norge sett en oppblomstring av lignende prosjekter, mange av dem klart inspirert av vårt naboland. ABMs utviklingsprosjekter «Hot spots» og «BRUDD»¹²⁹, det norske motsvaret til «Svåra Saker», er eksempler på dette.

Kritisk og problemorientert formidling – noen dilemmaer

Formålet med prosjektet «BRUDD» har vært å oppmuntre museene til å formidle de historiene som tradisjonelt sett ikke fortelles, de vanskelige historiene, de som er tabubelagte eller kontroversielle. Arbeidet med prosjektet har i tillegg medført diskusjoner omkring museenes samfunnsrolle. I BRUDD-rapporten argumenterer Rekdal for at det problemorienterte ikke bør være en separat del av museenes formidlingsvirksomhet og rette seg mot enkeltstående tema, men i større grad sees som en metodisk innfallsvinkel. Ved å betrakte problemorientert formidling som et valg av perspektiv, kan den benyttes på hvilket som helst tema, ikke bare de vanskelige eller ubehagelige. Han påpeker at trivielle utstillinger om trivielle temaer kan gjøres lærerike ved å fokusere utstillingene i retning av det problemorienterte.¹³⁰

Bruken av problemorientering i formidlingen har imidlertid også møtt kritikk. Falstadsenterets dokumentasjonsprosjekt der man ønsket å belyse alle epokene i institusjonens åttiårige historie fra skolehjem via krigsfangeleir til spesialskole, møtte massiv motstand og førte til en langvarig debatt i mediene høsten 2003 og våren 2004. Den planlagte Quisling-utstillingen ved Telemark Museum måtte midlertidig stanses på grunn av sterk kritikk.¹³¹ I BRUDD-rapporten blir det vist at prosjektet fikk følgende reaksjoner fra folk i museumssektoren:

«Det er ikke vårt ansvar.» «Hva vil lokalbefolkningen si?» «Vi må arbeide i forhold til de samlingene vi har.» «Skal vi konkurrere med tabloidavisene nå, da?» «Det skal være hyggelig å gå på museum.»

127 Rekdal (2006:20)

128 Johansen, Bjørn Vidar: «BRUDDstykker i frakk og foldeskjørt» på <http://www.abm-utvikling.no/museum/formidling/brudd/bruddstykker-i-frakk-og-foldeskjort.html>

129 Prosjektet hadde oppstart i 2003 og besto av ti museer, en fylkeskommune og ABM-utvikling.

130 Rekdal (2006:20)

131 Utstillingen åpnet 15. mai 2007, også som nettutstilling. Se lenken: <http://www.quislingutstillinga.no/>

Det ble stilt spørsmål ved om det er museenes ansvar å «provosere og være kontroversielle», og man trakk paralleller til tabloidavisenes måte å prioritere stoff på.¹³²

At en slik type formidling innebærer en fare for «tabloidisering», er noe man må være seg bevisst, påpeker Rekdal. Det ligger ingen kvalitetsgaranti i en vanskelig problemstilling eller i ønsket om å åpne øynene for en glemt sak.¹³³ Man bør ikke legge ut på en ukritisk jakt på kontroversielle problemstillinger med det for øye for å oppnå høye publikumstall. Dersom hovedpoenget er å provosere kun for å provosere og dermed oppnå at «det snakkes om museet», kan ikke museene sies å ha tatt sitt samfunnsoppdrag på alvor. Museene må ha noe å si.¹³⁴

Her kan vi trekke en parallell til en annen kritikk som er rettet mot museene, nemlig faren ved å fokusere for mye på *hvordan* ting sies på bekostning av *hva* som sies. Museet er blitt et kommunikasjonsmedium hvor det sentrale spørsmålet er hvordan budskapet kan formidles bedre, og hvor det pedagogiske opplegget dominerer, hevder arkeologen Bjørnar Olsen. Selve formidlingsformen er blitt så viktig at den på mange måter har fortrenget innholdsdiskusjonene, altså *hva* et museum skal formidle, innvender han.¹³⁵ Kravet om relevans har ofte blitt koblet til utstillingenes form. Å ha relevans for mennesker i dag henger imidlertid ikke kun sammen med spennende og nyskapende formidlingsformer. Det vil også være et spørsmål om valg av innhold og perspektiv.

I «Kan vi lære av historien?» forsøker litteraturviteren Helge Jordheim å si noe om hvorfor debatten omkring Falstadssenterets dokumentasjonsprosjekt fikk så store proporsjoner. Ifølge Jordheim støtte man på problemer idet man ønsket å utvide perspektivene for senterets formidling:

«... spennet mellom noe fortidig og historisk, henholdsvis drapene i Falstadskogen og utryddelsen av 6 millioner jøder, og noe nåtidig og aktuelt, arbeidet for menneskerettigheter og livssynsminoriteter – som altså både er et spenn i tid og intensjoner – skaper vanskeligheter ...»¹³⁶

Ifølge Jordheim var det retorikken som ble brukt i debatten som gjorde striden såpass krass. Intensjonen som lå til grunn for dokumentasjonsprosjektet var å vise at hele Falstads historie kan sies å handle om samme grunnproblem, nemlig samfunnets måte å forholde seg til individer som skiller seg ut fra de normene som er satt opp av samfunnsmedlemmene. På grunn av dette ønsket om å konstruere likheter og sammenhenger i historien, følte mange at nazismens grusomhet forsvant ut av syne.¹³⁷

I artikkelen skiller Jordheim mellom to læringskonsepter: et personlig-eksistensielt og et kollektivt-virkningshistorisk. Faren ved å ta utgangspunkt i det personlig-eksistensielle er at formidlingsarbeidet blir for avhengig av en emosjonell effekt, sjokk eller medfølelse, hevder han. Til det kollektivt-virkningshistoriske konseptet, som er mer innholdsbestemt, kan imidlertid behovet for å konstruere likheter og sammenhenger ta overhånd. For Jordheim ligger løsningen for museene i å finne den riktige balansen mellom disse to konseptene.¹³⁸

Dialogens utfordringer

I tråd med et syn på museet som åpent og spørsmålsstillende, har dialog blitt etablert som en ny retningslinje for institusjonen. Hvorvidt det er snakk om et reelt paradigmeskifte fra monolog til dialog eller ikke, er av mindre betydning, hevdes det blant annet i rapporten «Udredning om museernes formidling». Det sentrale er at man anerkjenner at man befinner seg innenfor en ny kontekst hvor den museale formidlingen i større grad enn tidligere må sees som et felles prosjekt mellom publikum og museet.¹³⁹

Flere av IKMs prosjekter om nyere innvandring viser bruk av dialogmodellen i praksis. Dokumentasjonsprosjektet «Norsk i går, i dag, i morgen?», et samarbeidsprosjekt mellom IKM og Norsk Folke-museum, kan stå som et eksempel.¹⁴⁰ I «På sporet av den tapte samtid» finner vi også flere eksempler på dialog som innfallsvinkel, deriblant Varanger

132 Holmesland/Slettvåg/Frøyland (2006:7)

133 Rekdal (2006:18)

134 Utsagn fra informant på idédugnaden 23. januar 2007.

135 Se bl.a. Olsen (2004)

136 Jordheim (2006:164)

137 Jordheim (2006:165:15)

138 Jordheim (2006:166)

139 <http://www.kum.dk/graphics/kum/Netpub/Udredning%20om%20museernes%20formidling/Udredning%20om%20museernes%20formidling.pdf>

140 <http://www.nyenordmenn.no/>

Samiske Museums prosjekt «Russiske kvinner på den norske landsbygda» som skal følge dagliglivet og familiebakgrunnen til fem russiske kvinner i en samisk kommune, Unjárga/Nesseby.¹⁴¹

Forestillingen om at det ikke er museenes oppgave å pålegge publikum «endelige sannheter» og «objektive svar», kan imidlertid også problematiseres. En ukritisk bruk av dialogbegrepet vil gi inntrykk av at alt er like «sant». At museet bør mane til dialog med sine omgivelser, betyr ikke at det skal oppgi sin rolle som ekspert fullstendig, innvender Odd Are Berkaak. Dialog innebærer også at man skal utfordre hverandre. I sin evaluering av «Dokument 2000» minner han om at museene, dersom de «abdiserer» fra sin maktposisjon, samtidig gir fra seg sitt samfunnsansvar.¹⁴² I «Kulturarvpolitikk og museiutstillinger» trekker Kjell Hansen en parallell fra museenes markedsorientering om at «kunden alltid har rett» til den postmoderne antagelsen om at alle er sin egen autoritet. At ulike stemmer får slippe til, betyr ikke det samme som at alt det som formidles er like «sant».¹⁴³

Museene har en faglig integritet å ivareta som den folkelige deltagelsen alltid må veies opp mot, understreker Rekdal. I sin analyse av flerkulturell formidling i norske museer peker han på flere utfordringer man kan støte på ved bruk av dialog som metode. De som får sin virkelighet representert i en utstilling, vil blant annet ha interesser i hvordan de blir fremstilt, og fra museenes side man må ta stilling til hvor stor grad av medbestemmelse gruppen skal få.¹⁴⁴ Rekdal advarer mot å la prinsippet om meddeltagelse praktiseres ukritisk. Det er viktig at museene stiller seg «utenfor» og inntar et analytisk perspektiv, og at det er de som i siste instans har ansvaret for innholdet i det som formidles, hevder han.¹⁴⁵

Konservatoren Eva Hansen viser hvordan man underveis i arbeidet med utstillingen «Romer og resande – bortom romantikk og plåga» på Malmö Museer støtte på mange konflikter med hensyn til måten romanifolkets kultur skulle formidles. Mens deres egen fortellingsmåte var konkret og beskri-

vende, ønsket museumspersonalet å innta en analytisk og problematiserende tilnærming. I arbeidet med utstillingen valgte imidlertid konservatorene å imøtekomme minoritetsgruppens syn på formidlingen så langt de anså det forsvarlig. Hansen begrunner dette med at det var første gang romanifolket selv viste frem sin historie, og en redsel fra gruppen selv om ikke å øke fordommene mot dem, ble tatt på alvor. Det var dessuten første gang museet hadde jobbet med en slik formidlingsmåte, og Hansen hevder at et mer kritisk perspektiv er noe som bør modnes frem.¹⁴⁶

Det hefter med andre ord en del utfordringer ved bruken av dialog som innfallsvinkel, blant annet når det gjelder måter de ulike kulturene kan få sin «stemme» hørt uten at museet samtidig mister sin rolle som analytisk og kritisk formidler. Dette henger sammen med spørsmål om hvem som skal bestemme innholdet i museenes formidling, noe som igjen er forbundet med spørsmål om hvem som eier fortiden. Slike dilemmaer har i liten grad vært utforsket.

Som vist bryter formidling av enkelte historier med etablerte forestillinger om hva museenes samfunnsoppdrag er. Det er viktig å stille spørsmål om *hvorfor* dette møter motstand. Ligger det i retorikken som blir brukt? Eller i ulike verdisyn og kulturoppfatninger? Kritikken mot «BRUDD» viser at problemorientert formidling lett kan bryte med oppfatninger av hvilke fortellinger museene bør fortelle. Å «komme på museum» har blitt sett på som et tegn på samfunnsmessig aksept. Utstillinger over annerledese og kontroversielle tema kan utfordre synet på museene som verifiserende «templer» og formidlere av de «sanne og gode» verdiene. Dette viser nødvendigheten av å stimulere til debatter og refleksjoner omkring hvilke roller museene skal og bør ha i samfunnet.

Bjørn Vidar Johansen ved Tøyen naturhistoriske museum illustrerer et av museenes samtidige dilemmaer på følgende måte:

«... ved å undervurdere publikum kan vi miste sjansen til å bli en arena hvor man kan ta opp aktuelle problemstillinger

141 <http://www.maihaugen.no/upload/samtid/russiskekvinner.pdf>

142 Berkaak (2003:49)

143 Hansen (2005:70)

144 Rekdal (1999:74). Eksempler på utstillinger fra IKM som er utviklet i samarbeid med minoritetskulturen, se <http://biblioteknett.no/alias/HJEMMESIDE/ikm/vandreutstillinger.htm>

145 Rekdal (1999)

146 Hansen (2005:64)

og stille nye spørsmål (...) målet er å i større grad tørre å være annerledes, uten å prøve å være kule for kulhetens egen skyld ...»¹⁴⁷

Den problematiske samtiden: *Hva skal museene samle inn?*

Alle museale samlinger speiles av tiden de ble grunnlagt i og de ideene som var styrende for hvilke gjenstander det hadde mening å samle på, og hvordan disse skulle ordnes og systematiseres. Bondekultur fra 1700- og 1800-tallet var lenge dominerende i norske museers samlinger.¹⁴⁸ I slutten av 1990-årene, da masseproduserte varer fant veien til samlingene, vokste det frem et kritisk syn på museenes innsamlingspraksis. I debatten som fulgte, ble innsamlingen kritisert for å være preget av tilfeldigheter, og målrettede strategier for innsamlingsprinsipper ble etterlyst. Det ble blant annet hevdet at valgene bak innsamlingen måtte synliggjøres, og at den ikke lenger kunne basere seg på donasjoner eller kriterier som unikhhet, alder eller lokale kjennetegn.¹⁴⁹

Samtidsdokumentasjon var lenge et forsømt felt i det norske museumsvesenet, selv om tanken ikke er ny. Allerede i 1970-årene ble museene kritisert for å være for lite opptatt av samtiden og den nære fortiden. Flere tiltak og prosjekter ble satt i gang, men til tross for ulike initiativ, syntes det vanskelig å omsette samtidsdokumentasjon i praksis. I de senere årene har imidlertid mange museer satt innsamling av gjenstander fra etterkrigstiden på dagsorden. I 1999 ble det etablert et eget sekretariat for samtidsdokumentasjon og samtidsforskning på Maihaugen med formål å ta for seg spørsmål vedrørende innsamling av materiale fra samtiden og den nære fortiden.¹⁵⁰ I de senere årene har flere prosjekter rettet seg mot samtidsproblematikken. «Dokument 2000» hadde som formål å la museer over hele landet dokumentere et bilde av Norge i årene 2000–2003. «På sporet av den tapte samtid», oppfølgingsprosjektet til «Dokument 2000», er et samarbeid mellom kulturhistoriske museer og utvalgte forskningsmiljøer om samtidsdokumentasjon. Prosjektet er inndelt i fire hovedbolker, kulturelt mangfold, kul-

turnæring (tradisjon som vare), nye teknologier og kulturell endring (konflikttema).¹⁵¹

Det nye samfunnets kompleksitet og overfloden av gjenstander vi er vitne til i dag, representerer en sentral utfordring for museene. Masseproduksjonen har ført til at gjenstander ikke lenger er knyttet til noe bestemt geografisk sted, de er derimot like overalt. Gjenstandseksplorasjonen gjør i tillegg avgrensingsproblemet relevant. Hva bør velges fra det enorme mylderet av gjenstander som vi omgir oss med? Skal man velge med utgangspunkt i en planlagt utstilling? Med tanke på hva som vil være interessant for «fremtidens forskere»?¹⁵² Eller ut fra en komplettering av eksisterende samling? Samtidig ligger det en rekke kompetansemessige utfordringer i å drive dokumentasjon av samtiden, både når det gjelder teoretisering, metode, utvalg og avgrensning, samt i forhold til etiske problemstillinger. Innenfor denne typen dokumentasjon har vi vært vitne til en dreining bort fra gjenstander og over på andre former for representasjoner, som fotografier, videofilmer, lydopptak, intervjuer og fortellinger.

En problematisering av materialet kan bidra til å komme avgrensingsproblemet i møte. Med en problemstilling innsnevrer man antallet ulike fenomener man samler inn opplysninger om samtidig som man utvider mengden data om sammenhenger som fenomenet inngår i. I sin evaluering av «Dokument 2000» la Odd Are Berkaak vekt på at prosjektene skulle dokumentere både den fysiske gjenstanden, konteksten og prosessene gjenstanden inngikk i, i tillegg til holdninger og forventninger som knyttet seg til den. Uten disse kontekstvariablene vil en fruktbar analyse i ettertid være begrenset, hevder Berkaak. Det bør skilles mellom teknisk dokumentasjon, gjenstanders fysiske beskaffenhet og deres tekniske konstruksjon, og gjenstanden i bruk, altså symbolsk meningsdannelse.¹⁵³

Utfordringer og motstand

Innsamling av nåtidsgjenstander har imidlertid møtt motstand. I sitt arbeid med samtidsdokumentasjon har Berkaak forsøkt å identifisere noe av årsaken til

147 <http://www.abm-utvikling.no/museum/formidling/brudd/bruddstykker-i-frakk-og-foldeskjort.html>

148 NOU (1996:37)

149 Se bl.a. Knell (2004:15)

150 Allerede i november 1995 satte daværende Norsk museumsutvikling i gang et forprosjekt om samtidsdokumentasjon med Svein Gynnild som prosjektleder

151 Se prosjektbeskrivelsen på <http://www.maihaugen.no/templates/Page.aspx?id=6867>

152 Berkaak (2003:86)

153 Berkaak (2003:34)

denne motstanden. Han hevder at dette blant annet kan bunne i at dagens gjenstander er problematiske å innordne innenfor museets etablerte klassifikasjonssystem.¹⁵⁴ Sentralt for museenes klassifisering ligger troen på det objektive og troen på at tingen har en endelig og avsluttet form. En gjenstand vil ikke være klassifiserbar før den har fått entydige betegnelser, praksiser og forståelser, altså før den har «funnet sin form». I de kulturhistoriske museene er gamle og autentiske gjenstander klassifisert, og vi har oppnådd kontroll og oversikt over dem. De har blitt ikoner. Når det gjelder gjenstander fra nåtiden, er det imidlertid ikke oppnådd enighet om hvordan disse skal ordnes innenfor museets klassifikasjonssystem. Fordi de ikke er gitt noen entydig mening, er de ennå ikke institusjonalisert. Institusjonalisering forklarer Berkaak som prosessen fra et nytt element introduseres til det er oppnådd enighet om hvordan det skal betegnes, og om hvilken betydning eller moralsk verdi det har for fellesskapet.¹⁵⁵

En sentral diskusjon på museumsfeltet er hvorvidt den historiske avstanden er nødvendig for å kunne drive innsamling og formidling. Må man vite hva som har vært «typisk» for et samfunn for å kunne dokumentere det? Arbeidet bak utstillingen «Livsbilder» ved Sverresborg Trøndelag Folkemuseum viste at den historiske avstanden sees på som avgjørende for historisk korrekthet: «Man vet jo heller ikke hva som er døgnfluer, og hva som vil ha varighet. Det er først i ettertid at fasiten kommer», innvendes det blant annet av en av konservatorene under diskusjonen om bruk av gjenstander fra nåtiden i utstillingen.¹⁵⁶ Dokumentasjon av samtiden blir ofte forklart med et behov for å samle inn for «fremtidens forskere». Man bør samle inn bredest mulig, så kommer analysen senere, blir det hevdet. Denne historiske avstanden kan imidlertid være problematisk, innvender Berkaak, og argumenterer mot at man bør vente til fenomenene har «funnet sin form» før man starter dokumentasjonsprosessen. Dersom man følger prosesser mens de er i «kjømda», vil dokumentasjonene ikke bare bli mye rikere, man

vil i tillegg kunne fange opp mange ting som ikke lar seg illustrere i ettertid.¹⁵⁷

Motstanden mot samtidsdokumentasjon kan i tillegg bunne i ulike begrepsforståelser, for eksempel ulike forståelser av hva vi legger i begrepet samtid. På museumsfeltet er samtid og fortid ofte blitt forstått som to helt atskilte tidsutsnitt. Berkaak hevder imidlertid at man ikke bør betrakte samtid ut fra en fast definert tidsepoke, men derimot følge de fenomenene man vil si noe om, så langt tilbake i tid som nødvendig for å forstå dem eller forklare hvordan de kom i stand. Slik dekker ikke fortid og samtid fundamentalt forskjellige epoker. Ulike tema og fenomener har derimot ulike tidsavgrensninger eller «samtider». De fleste fysiske gjenstander utvikler seg over tid og kan derfor sies å inngå i en uendelig rekke samtider.¹⁵⁸

Aura- og aldersverdi er nært forbundet med estetisk verdi. I den museale konteksten er det ofte gjenstandenes alder som gjør at de blir sett på som estetiske, og mangelen av en «aura» kan føre til at gjenstander fra nåtiden blir betraktet som «stygge» når de brukes til utstillingsformål. Dette kan også forklare noe av motstanden mot samtiden på museum.¹⁵⁹ Som vi var inne på, kom det i kritikken mot «BRUDD» frem at et museum skal være et sted hvor det er «hyggelig» å gå.

Museenes samlinger har i stor grad lagt premisser for hva som formidles ved det enkelte museum. Det er blitt hevdet at museene besitter en symbolsk «tyngde» i kraft av sin rolle som museer. Denne «tyngden» forsterkes av de materielle samlingene, og disse blir grunnlagt som en forklaring på hvorfor det er vanskelig å få i gang endringsprosesser.¹⁶⁰ En av motforestillingene mot «BRUDD»-prosjektet var at museene først og fremst har et ansvar i forhold til samlingene sine. Den svenske professoren Svante Beckman, som har jobbet mye med museer og kulturarv, viser i boken *Museer og framtidsstro* at det har funnet sted en markant dreining fra en samlingsorientering til en publikumsorientering i det svenske museumsvesenet.¹⁶¹ Også her i landet er fokuset på

154 Berkaak (2002)

155 Berkaak (2001:7)

156 Ydse (2003:96)

157 Berkaak (2002:188)

158 Berkaak (2003:40)

159 Ydse (2003:98)

160 Se Gjestrum (1995), Amundsen et al. (2003)

161 Beckman (2003:253)

publikum blitt stadig viktigere, men det mangler forskning på området. Det vil være interessant å se nærmere på i hvor stor grad norske museer orienterer seg mot samlingene sine når nye utstillinger skal planlegges.

En stor del av samlingene i norske museer blir oppbevart i magasiner, og det er store omkostninger forbundet med å holde gjenstandene i forsvarlig stand. På museumsfeltet har det eksistert en holdning om at de innsamlede gjenstandene bør bevares til evighet. Dette er imidlertid urealistisk. Når det gjelder muligheten museene har til å kvitte seg med innsamlet materiale, kan de bli stilt overfor etiske og museumsfaglige problemstillinger knyttet til spørsmål om avhending. Når har museene lovhjemlet mulighet til å selge eller gi bort sine gjenstander? Dette spørsmålet er ofte blitt betraktet som selve minefeltet i norsk museumsvesen. Det er imidlertid liten tvil om at det finnes materiale på norske museer som ikke kan forsvare sin plass i samlingene.

Gjenstandsekspløsjonen i samtiden fører med seg et behov for å se innsamlings- og dokumentasjonsmetoder i et nytt lys. Sentrale spørsmål å stille kan være hvilken relevans samlingene har for de spørsmålene man bør stille i dag. Det kan også være

nyttig å stille spørsmål omkring hvilke verdier gjenstanden representerer, og om man kan fange inn dens egenskaper på en like god måte ved hjelp av andre former for dokumentasjon.¹⁶² Å se nærmere på motstanden mot samtidsdokumentasjonen kan gi nyttig kunnskap. Hva begrunnes denne motstanden med? Hvilke forståelser av kategoriene samtid og fortid eksisterer på feltet? Henger dette sammen med synet på hva en museumsgjenstand er?

Som vist fører trekk ved samfunnsutviklingen med seg en rekke utfordringer som museene må ta stilling til for å ha relevans i samfunnet de opererer i. Rollekonfliktene og problemstillingene som er skissert her, viser tydelig at det er behov for kunnskap omkring museenes idé- og verdigrunnlag, og for økt forskning på sentrale begreper, for eksempel kulturarv. Dilemmaene illustrerer et behov for å sette i gang debatter og refleksjoner omkring noen grunnleggende spørsmål ved museenes rolle. *Hvorfor* har vi museer? Hvilken rolle skal de spille i dagens komplekse samfunn? Er noen av disse rollene i konflikt med hverandre? Hvem er museene til for? For å kunne fremstå som aktuelle samfunnsinstitusjoner er det nødvendig for museene å definere sitt samfunnsoppdrag på nytt.

162 Knell (2004:42)

Arkivene: utfordringer

Det økende informasjonsbehovet i samfunnet har ført med seg endringer i oppfatningen av hva et arkiv er. Utviklingen av velferdsstaten som setter vanlige folks rettigheter i sentrum, fører til nye bruksområder for arkivene og vil etter hvert kreve en mer aktiv rolle for institusjonene. Vi ser en økende tendens til at enkeltindivider ønsker mer informasjon om sin bakgrunn og tilhørighet. Erstatningssakene til sosiale og etniske grupper, som krigsbarna og romanifolket, har i tillegg fokusert på arkivenes betydning for enkeltindividets rettighetsdokumentasjon.

Arkivinstitusjonene vil møte mange utfordringer i årene fremover. Å bidra til helhetlig dokumentasjon av samfunnet er en prioritert oppgave for arkivene. Sett i lys av den flerkulturelle utfordringen er det spesielt viktig for arkivinstitusjonene å inkludere grupper som hittil har vært «usynlige» i arkivene. Å gjøre kulturarven tilgjengelig for et bredere publikum, gjennom en mer aktiv og utadrettet formidlingsvirksomhet, er en annen sentral utfordring. I Kulturmeldingen er utvidet formidling og helhetlig dokumentasjon av samfunnsutviklingen nevnt som to av de mest sentrale fremtidige utfordringene for arkivsektoren.¹⁶³

Helhetlig dokumentasjon av samfunnet: å synliggjøre de usynlige

Sett i lys av rollen arkivene har i demokratiseringen, er det en hovedutfordring for disse institusjonene å dokumentere samfunnet på en allsidig og bred måte. Det dreier seg både om å gå aktivt ut og hente inn «egentlige arkiv», det vil si arkiv som er skapt som

arkiv i organisasjoner og virksomheter, men også å samle inn andre typer materiale, som for eksempel personlige beretninger og historier. Dette innebærer blant annet å invitere grupper som hittil har vært «usynlige» i arkivene, til å fortelle sine historier.

Enkelte arkivinstitusjoner har gått aktivt ut for å samle inn materiale. Et prosjekt som kan nevnes i den forbindelse, er «Oslos multikulturelle arkiver».¹⁶⁴ Bakgrunnen for prosjektet var et ønske om å gi innvandrerne en rettmessig plass i arkivets samlinger. Det argumenteres for at myndighetenes møte med innvandrebebefolkningen, i form av etatsarkivet til flyktning- og innvandreretaten og helse-, skole- eller sosialhjelpsmateriale, gir et skjevt bilde av samfunnet. Privatarxiv fra de nye minoritetene kan si noe om innvandrernes aktiviteter, selvforståelse og behov, og kan dermed komplettere det offentlige arkivet. Dette forutsetter et aktivt samarbeid med minoritetsgrupper, blant annet gjennom å oppfordre innvandrersorganisasjoner til innlevering av arkivmateriale og å samle inn livshistorier fra enkeltpersoner.¹⁶⁵

Eksempler som retter seg mot andre grupper i samfunnet, er blant annet Bergen Byarkivs arbeid med dokumentasjonen av femtiårsmarkeringen av eksplosjonsulykken på Bergen havn under krigen.¹⁶⁶ I tillegg til å dokumentere ulykken ved hjelp av arkivdokumenter, samlet byarkivet inn historier fra noen av skoleelevene som ble evakuert etter ulykken. Fylkesarkivet for Vestfold har samlet inn barndoms- og oppvekstminner fra personer født på slutten av 1800-tallet og frem til 1950, og de har intervjuet immigranter som forteller om sin oppvekst. Denne innsamlingen er en del av et større

¹⁶³ St.meld. nr. 48 (2002–2003)

¹⁶⁴ http://www.byarkivet.oslo.kommune.no/multikulturelle_arkiver/

¹⁶⁵ Røsjø (2005:88)

¹⁶⁶ <http://www.bergen.kommune.no/byarkivet/>.

prosjekt med tittelen «Barndom i Vestfold / Min barndom».¹⁶⁷

Disse prosjektene viser hvordan arkivene kan gå aktivt ut for å innhente informasjon. Slik bidrar de til en mer helhetlig dokumentasjon av samfunnet og kan sies å opptre som aktive samfunnsaktører. Vi ser en overlapping i forhold til en del museers arbeid med samtidsdokumentasjon, noe som kan sees som et uttrykk for at arkivene og museene har felles samfunnsfunksjoner på en del områder.

Den bevarte arkivbestanden er dominert av offentlig sektor, mens privat sektor er underrepresentert. Stadig mer av de fellesskapsrelaterte virksomhetene i samfunnet skjer imidlertid i private former. En styrkning av arbeidet med private arkiver vil være viktig i årene fremover. ABM-utvikling er i ferd med å avslutte en omfattende kartlegging av bevarings- og formidlings situasjonen for lokalt og regionalt arkivmateriale. Kartleggingen omfatter cirka åtte hundre ulike institusjoner som bevarer arkiv (arkiver, museer, biblioteker, historielag osv.) og skal gi oversikt over både institusjonenes prioriteringer og ressurser, og over arkivmateriale. Dataene som er samlet inn, vil for første gang gi oss en oversikt over hva som er bevart av kommunalt og privat arkivmateriale, og i hvilken grad og hvordan dette blir gjort tilgjengelig for publikum.¹⁶⁸

Arkivene og det flerkulturelle

De nasjonale minoritetene er eksempler på grupper som har vært lite synlige i arkivene. Per i dag eksisterer det lite arkivmateriale som kan gjenspeile at Norge er blitt et flerkulturelt samfunn, og det aktuelle materialet er i ferd med å forsvinne. Å sikre relevante arkiv som dokumenterer denne delen av samfunnsutviklingen, er en viktig nasjonal oppgave. Det er flere årsaker til dette. I tillegg til den demokratiske rettigheten alle borgere har til å være synlige i arkivene, er det viktig å gi etterkommere av dagens innvandrere mulighet til å søke etter sine «røtter». I tillegg vil ufullstendige arkiv være en hemsko for nåtidig og fremtidig forskning på feltet.

I forprosjektet «Nasjonale minoriteter i offentlige arkiver, kartlegging av kilder relatert til kvener i Nordreisa og Porsanger» har Kaisa Maliniemi Lindbach gjennomført en undersøkelse av denne minoritetsgruppens plass i de offentlige arkivene i de to kommunene. Hun har kartlagt hva slags arkivmateriale som har blitt bevart, og hvor stort og tilgjengelig dette materialet er. Denne studien skal danne grunnlag for prosjektet «Minoriteter i offentlige arkiv – en undersøkelse av minoritetskulturens plass i offentlige arkiver».¹⁶⁹

Et av Lindbachs hovedpoeng i rapporten er at kunnskap er helt nødvendig for at arkiv skal bli formidlet på en tilfredsstillende måte når det gjelder minoritetsgrupper. Dette gjelder ikke bare kunnskap om selve arkiveringsprosessen, men om konteksten rundt. Kultur- og språkforskjeller kan forårsake misforståelser og negative generaliseringer, og kunnskap om informasjon, tekst og kontekst er av stor betydning.¹⁷⁰ Informasjon kan oppfattes på ulike måter, avhengig av tilhørernes etnisitet eller posisjon. Tekst og språk har ulike nivåer, et direkte, bokstavelig og et indirekte, figurativt nivå, og kan formidle forskjellige budskap, både myndighetenes og minoritetenes, påpeker Lindbach.¹⁷¹ Betegnelser og betydninger kan forandre seg over tid, og tidligere nøytrale utsagn kan oppfattes som nedlatende. Et syn på hva som inngår i «minoriteter», kan blant annet endres i et tidsperspektiv.¹⁷²

I «Arkivet og de andre» skriver historiker Harald Lindbach:¹⁷³

«Vi som representerer gruppen innenfor skranken, benytter 'vårt' språk til å knytte tettere bånd oss imellom, vi deler ord, tanker og verdier. Denne gruppetilhørigheten knyttet til et felles institusjonalsert språk tar vi med oss i møte med de som befinner seg på den andre siden; 'de andre'. Disse får i oppgave å krype ned i bokser, å passe til begreper.»¹⁷⁴

Tilgjengeliggjøring og formidling

I arkivforskriften § 5-6 heter det at arkivdepotet

«skal leggje tilhøva til rette slik at publikum kan gjere bruk av arkivmateriale innanfor dei rammene som følgjer av gjeldande føresegner om innsynsrett, teieplikt og gradering».

167 <http://fylkesarkivet.vfk.no/default.aspx?path={CC385CA7-614E-4BB9-8716-24CBC7E355D5}>

168 Rapporten fra kartleggingen skal etter planen publiseres i løpet av 2007.

169 <http://www.llp.no/index.php?id=127>

170 Lindbach (2006:29)

171 Lindbach (2006:28)

172 Lindbach (2006:30)

173 Arkivfaglig rådgiver ved IKA Troms

174 Lindbach (2002)

Både i ABM- og i Kulturmeldingen er det lagt vekt på institusjonenes plikt til å drive effektiv og aktiv formidling av samlingene.¹⁷⁵ Mange arkivinstisjoner ser ikke lenger sin rolle kun som informasjonsivaretagere og tjenesteytere. De har i tillegg ambisjon om en aktiv, utadrettet formidling.¹⁷⁶

Publikasjoner, nettsteder, utstillinger og arrangementer er ulike tiltak fra arkivenes side for å gjøre seg tilgjengelige for et bredere publikum. Fremveksten av nye internettjenester har det siste tiåret mangdoblet antallet arkivbrukere. Nettstedet Digitalarkivet,¹⁷⁷ en internettbasert gratistjeneste som ble åpnet i 1998, er det best besøkte nettstedet innenfor kultursektoren, med cirka åtte millioner årlige brukere. Nettstedet inneholder folketellinger, emigrantprotokoller, kirkebøker samt digitale utstillinger fra hele landet. Regionale nettsider som Kulturnett Sogn og Fjordane, Oslo byarkiv og Arkivnett Oppland er også godt besøkt. Denne etterspørselen viser noe av potensialet ved tilgjengeliggjøring av arkiv via nettet og kan tyde på at utvikling av nettsider for å nå et bredt publikum bør være en prioritert oppgave for arkivene. I 2005 pekte ABM-utvikling ut Sogn og Fjordane som prøveregion for nettbasert kulturformidling. Hovedmålet med prosjektet er å utvikle en samlet strategi for regional og lokal nettbasert kultur- og kunnskapsformidling.¹⁷⁸ Målet er å utvikle ulike formidlingsformer som kan ha overføringsverdi til andre deler av landet. Australia og England har vært foregangsland når det gjelder tilgjengeliggjøring av arkivmateriale for etniske minoriteter.¹⁷⁹

Arkivkilder, både digitaliserte og bearbejdede kilder, lar seg lett presentere via nettutstillinger. Museer bruker ofte arkivkilder i sitt arbeid med utstillinger, men arkivkilder kan også i seg selv utgjøre museumsutstillinger. Interaktive utstillinger der publikum selv kan hente frem den informasjonen de ønsker, både digitale arkivkilder, fotografier, videoer eller bearbejdede tekster, gir en større mulighet til fordypning enn visuelle utstillinger.

175 Se bl.a. St.meld. nr. 22 (1999–2000:16–17)

176 Se bl.a. Røsjø (2006:97)

177 <http://digitalarkivet.uib.no/cgi-win/WebFront.exe?slag=vis&tekst=introduk.htm&spraak=>

178 <http://www.fylkesarkiv.no/sff/sffarkiv3.nsf/0/E19A19EE4BE889C8C1257097003398CB?OpenDocument>

179 Se blant annet Røsjø (2006:96) og nettartikkelen «Arkivene ut til folket. Australia går foran på formidlingsfronten». http://www.byarkivet.oslo.kommune.no/OBA/tobias/tobiasartikler/tob2002-1_08.htm

180 Nysæter (2005:35)

181 Valderhaug (2006:8)

182 Lindbach (2002)

183 <http://fylkesarkivet.vfk.no/>

Det siste tiåret har arkivverket lagt stor vekt på å effektivisere og videreutvikle publikumstjenestene sine for å øke tilgjengeligheten. Dette har blant annet skjedd ved etableringen av en egen publikumsavdeling. Brukertjenester som dette er imidlertid ressurskrevende. Det trengs lesesaler for brukere av originalmateriale, og saksbehandlerne må ha god kjennskap til aktuelle lover og forskrifter i tillegg til å ha relevant kunnskap innenfor historie og kultur- og samfunnsfag.¹⁸⁰ Det bør sees på som en demokratisk plikt å yte tilpassede og differensierte tjenester overfor publikum, hevdes det blant annet av Valderhaug. Spørsmålet man kan stille seg, er hvor mye service arkivaren skal yte. Vi har blant annet sett en mangel på et regelverk omkring rutiner for hvordan man kan hjelpe folk til å bruke partsinnsynet. Valderhaug påpeker at det vil være en balansegang mellom grundig veiledning og tilrettelegging for få profesjonelle brukere kontra å spre tilbudet til mange.¹⁸¹

«Derfor er det viktig at vi ikke opptrer som arkivenes voktere, som arkoner, men som arkivenes døråpnere og verter. Vi skal ikke presentere noen autoritativ tolkning, men gi hjelp til å finne muligheter og åpninger. I dag er vi lite flinke til dette. I stedet opptrer vi altfor ofte som historiefortellere.»¹⁸²

Arkivene har til nå ikke vært særlig aktive deltagere i «Den kulturelle skolesekken». Mange steder innretter man seg mot kunst- og kulturformidling uten vekt på god lokal- og kildekunnskap knyttet til historien. Blant de som har tatt opp i seg historiefremidling, er det få som har tilbud om historiefremidling og kildekritikk fra arkivinstisjoner. Noen unntak finnes imidlertid: Oslo kommune har tilbud i regi av Oslo byarkiv, og Sandefjord kommune har et tilbud i regi av Fylkesarkivet for Vestfold.¹⁸³

Arkivene har mulighet til å spille en mer sentral rolle som samfunnsmessig dokumentasjon og som grunnlag for kulturarv. For å oppnå dette ser vi et behov for økt forskning omkring arkivene, ikke kun

på arkivet som dokument, men på arkivinstitusjonen som samfunnsaktør. Hvilke verdier ligger til grunn for arkivenes virksomhet? Hva velges ut, og hva er begrunnelsene for disse valgene? Dette kan være sentrale spørsmål å stille.

Å samle inn dokumentasjon som supplerer mangelfulle arkiver og å gjøre dokumentene tilgjengelige

for et bredere publikum, er viktige fremtidige oppgaver. I tillegg er overgangen fra papirbaserte til elektroniske arkivsystemer en av de største utfordringene arkivinstitusjonene står overfor i dag.¹⁸⁴ Den nye teknologien har forandret både det man registrerer og arkivarenes rolle i samfunnet. Dette har imidlertid ikke vært fokus for denne utredningen.

184 Se Nysæter (2005:33)

Veien videre – aktuell forskningsaktivitet

Kulturarvinstitusjonene står overfor utfordringer på flere nivåer, både ideologiske, praktiske og metodiske. I tillegg ligger det en utfordring i selve kulturarvdiskursen, altså i de etablerte premissene og verdiene for og i debatten, samt i retorikken som brukes. For å møte disse utfordringene, trengs det kunnskap. At institusjonene er deltagere i en sektor i vekst, forsterker dette behovet. Fremtidig forskning på sektoren kan gå i mange ulike retninger.

Forskning i museene

Fra flere hold blir det påpekt at forskningsdimensjonen ved museene må styrkes.¹⁸⁵ Selv om det er stor variasjon, har det samlet sett vært en nedgang i forskningsaktiviteten ved norske museer. Den faglige oppmerksomheten har i hovedsak vært rettet mot museenes praktiske virksomhet, *hvordan* drive museer, med andre ord museografiske problemstillinger, og man har ikke i like stor grad vært opptatt av spørsmålet om *hvorfor*. I tillegg har det i liten grad eksistert noen kobling mot aktuelle universitetsmiljøer.

Det er behov for forskning på flere områder, både forskning *i* museene og *om* museene. Museene kan være både råmateriale til og sluttproduktet av forskning. Det trengs kunnskap når det gjelder utvikling av begreper, av teoretiske og metodiske perspektiver, og det trengs empirisk kunnskap. I *Museumsforskning som museumsutvikling* antyder Anders Johansen fire områder hvor det kan settes i gang forskningsaktivitet: museet kan studeres som kommunikasjonsform, som kunnskapsbetingelse,

som kilde til kulturhistorie og som arena for ideologiske og politiske samfunnsprosesser.¹⁸⁶ Gaynor Kavanagh, museumsforsker og tidligere del av museumsmiljøet i Leicester, skriver:

«If museums are to survive and prosper, there will need to be strong clear arguments about their worth and potential. Museum studies research should be providing the equipment for such arguments.»¹⁸⁷

Ny teori og metodiske innfallsvinkler

Når det gjelder forskningen *i* museene, er det ingen tvil om at den tradisjonelle gjenstandsbaserte forskningen fortsatt bør ha sin plass i institusjonene. Nødvendigheten av å ta vare på særtrekk ved den museale kunnskapen og ved gjenstandssamlingene som dokumentasjonsform, påpekes av flere.¹⁸⁸ Perspektivene i den tradisjonelle gjenstandsforskningen kan imidlertid utvides, blant annet gjennom en mer allsidig analyse av museumssamlingene. Ved å rette fokus på de ulike kunnskapsregimene som har formet samlingene, kan man for eksempel vise at gjenstandene har ulike betydninger i skiftende kontekster. Å se egen institusjon i lys av historiske endringer kan gi viktige bidrag til museenes selvforståelse.

Johansen foreslår å åpne for en mer praktisk orientert forskning i museene. Fordi museenes medium er *utstillingen*, bør det være mulig å utføre forskning som samtidig er et formidlingsarbeid, for deretter å publisere resultatene i form av en utstilling, påpeker han. Med et begrep om museumsforskning som også gir rom for denne typen aktivitet, kan forskning innenfor de enkelte

185 Se blant annet Amundsen et al. (2003:24)

186 Johansen (2000:10)

187 Kavanagh (1992:103)

188 Se for eksempel Johansen (2000:12). Utsagn fra informanter på idédugnad Norsk Kulturråd 23. januar 2007.

vitenskapsdisiplinene peiles inn mot museale problemstillinger. Johansen argumenterer for at man slik kan få til en tettere kobling mellom formidlings tiltakene ved museene, i form av utstillinger eller publikasjoner, og forskningen.¹⁸⁹

Når det gjelder dokumentasjon av samtidsfenomener, vil det være behov for anvendelse av ny teori og nye metodiske perspektiver. Ved innsamling og formidling av nåtidsgjenstander og -fenomener tvinger en teoretisering av materialet seg frem i større grad. Fokusering og problemstilling vil være nødvendig for å kunne overkomme en stadig større og mer komplekse gjenstandsmasse. Berkaak hevder i tillegg at teorier om samtiden, såkalte «samtidsdiagnoser», er en forutsetning for å kunne si noe om tiden vi lever i.¹⁹⁰

Måten samtidsutfordringene bør angripes, vil også være et spørsmål om metode. Å rette blikket mot fenomener i samtiden har metodiske implikasjoner. Dette kommer særlig til uttrykk i arbeidet med å dokumentere trekk ved det flerkulturelle samfunnet, slik antropologen Heidi Haukelien viser i rapporten *Norsk på nytt. En evaluering av prosjektet Norsk i går, i dag og i morgen*.¹⁹¹ Innenfor samtidsdokumentasjon har vi sett en dreining bort fra gjenstandene og over på andre former for representasjoner, som film, lydopptak, intervjuer og fortellinger. Bruk av nye medier har imidlertid også tolknings- og metodeproblemer knyttet til seg, men disse spørsmålene har vært lite utforsket. Vi har også vært inne på at samtidsdokumentasjon kan ha etiske implikasjoner. Dette er problemstillinger som peker seg ut som aktuelle forskningstema.

Det er sannsynlig at nye vitenskapelige perspektiver må komme på banen når det gjelder dokumentasjon av samtidsfenomener. Hvilke spørsmål som har blitt stilt i forskningsøyemed, er avhengig av hvilke fagregimer som har hatt monopol på bestemte samfunnsområder. Museumsfeltet har tradisjonelt vært historiefagenes domene. Man kan for eksempel stille spørsmålet om andre fagområder kan være like godt egnet til å fange samtidsfenomener, og gå i dialog med kulturelle aktører i samtiden, som historiefagene.

Museumsutstillingen som forskningsobjekt

Ved å sette museumsutstillingen i fokus som forskningsprosjekt, kan man åpne for å belyse den fra ulike synsvinkler. I *Ny dansk museologi*¹⁹² er ulike museumsutstillinger analysert ut fra historiske, estetiske og kommunikasjonsteoretiske perspektiv. Boka gir imidlertid ikke noen «oppskrift» på en helhetlig analysemetodikk som kan anvendes på utstillinger. Museologen Marc Maure innvender at det er vanskelig å arbeide med utstillingsspørsmål på et teoretisk nivå fordi vi fortsatt mangler nødvendige begreper og analyseredskaper.¹⁹³

Ved å se nærmere på måten innholdet er formet i en utstilling, det såkalte «utstillingsspråket», kan man si noe om intensjonen som ligger bak. I «Om museer og utstillingsspråk» skiller den svenske lektoren i musologi Per-Uno Ågren mellom den kontekstuelle, den isolerende, den systematiske, den analytiske, den fortellende og den metarealistiske utstillingen.¹⁹⁴ Selv om de fleste utstillinger i praksis vil utgjøre en blanding av ulike utstillingstyper, kan utstillingsspråket fortelle noe om budskapet. Hva betyr det at gjenstandene eller fortellingen er i fokus? Hva kan for eksempel valg av dekonstruksjon som innfallsvinkel eller bruk av «den personlige formidlingen» som dramatiserende grep si oss om hva som ønskes formidlet?¹⁹⁵

Bruk av informasjonsteknologi, representert ved nye og eksperimenterende formidlingstiltak, kan studeres nærmere. Hvilke teknologiske løsninger har museene valgt å satse på? Hvordan brukes museumsgjenstandene sammen med den nye teknologien? En mulig hypotese kan være hvorvidt den nye formidlingsteknologien gjør det enklere å integrere flertydighet i utstillingene.

Også i museumsforskningen kan vi se spor av den teoretiske dreiningen fra å se på gjenstandens praktiske bruk til dens symbolske meningsinnhold og sosiale bruk. Professor i kunsthistorie Gunnar Danbolt hevder at dette gir seg utslag i at museumsgjenstanden betraktes både som en «ting» og som et «tegn», og han omtaler denne dobbeltheten som «museumsgjenstandens janusansikt».¹⁹⁶ I artikkelen «Hva er et museum? En semiotisk undersøkelse»

189 Johansen (2000:14)

190 Berkaak (2003)

191 Haukelien (2006)

192 Ingemann/Larsen (2005)

193 Maure (2006:135)

194 Ågren (1995:40)

195 Se bl.a. Gaard (1999)

undersøker Per Aage Brandt¹⁹⁷ konflikten mellom utstillingens hermeneutiske og estetiske dimensjon.¹⁹⁸ Å analysere retorikken som er brukt i utstillingstekstene, eller å analysere selve utstillingen som en tekst, er eksempler på andre mulige innfallsvinkler med museumsutstillingen i fokus.

Etnografiske undersøkelser i museene

I «Kunnskapsbehov i kultursektoren» ble det pekt på en mangel på etnografiske studier i museene.¹⁹⁹ Slike studier vil være viktige fordi de kan gi ny og verdifull kunnskap om institusjonaliserte handle- og tenkemåter som eksisterer på feltet. Blant annet kan de bidra til innsikt omkring de ansattes kulturforståelse og bevissthet omkring egen rolle.

Ved å følge tilblivelsesprosessen bak en utstilling fra intensjonsstadiet til den blir satt ut i livet kan man synliggjøre valg som foretas underveis. Hva ønsker konservatorene å si med denne utstillingen, og hvilke kriterier ligger til grunn for beslutningene? Etter hvilke utvalgsriterier velges gjenstander ut? Studier som dette kan imøtekomme Sharon Macdonalds kritikk av museumsundersøkelser som, hevder hun:

«... ignores the often competing agendas involved in exhibition making, the 'messiness' of the process itself.»²⁰⁰

I sine mange publikasjoner omkring museumsrelaterte spørsmål er antropologen Macdonald opptatt av å gå «bak kulissene», slik hun blant annet viser i *Behind the scenes at The Science Museum*. Slike prosesser kan dessuten identifisere mekanismer som fører til at opprinnelige intensjoner ikke blir fulgt opp.

Studier av de ansatte innenfor sektoren kan gi oss kunnskap om eventuelle konflikter og hvordan de gir seg utslag i praksis. Opplevs for eksempel de nye formidlingstrendene å være i konflikt med den tradisjonelle museale formidlingen? Er det andre rollekonflikter som opplevs som vanskelige?

Etnografiske analyser kan også inkludere de besøkendes reaksjoner. Vi vet relativt lite om publi-

kums opplevelser av museumsbesøk. Hvilke forståelser åpner utstillingen opp for? Hva inngår i «den gode museumsopplevelsen»? Hvilke konsekvenser kan for eksempel valg av innfallsvinkel få?

Publikumsundersøkelser viser at de besøkendes oppfatning av utstillinger ofte skiller seg fra det som var konservatorenes intensjoner.²⁰¹ Kjell Hansen argumenterer for at dette kan skyldes publikums forventninger til museumsbesøket. Han viser hvordan bruk av dekonstruksjon som pedagogisk virkemiddel i en svensk utstilling om jordbruk og bønder gjorde møtet med publikum problematisk. Intensjonen bak utstillingen var å vise at fortiden består av en rekke ulike fortellinger og alternative tolkningsmuligheter. Publikum opplevde imidlertid utstillingen som forvirrende. Hansen forklarer dette med at de besøkende forventer å finne kunnskapsrealistiske spor fra fortiden, ikke at de selv skal sette spørsmålsteget ved måter fortiden er tolket på.²⁰² Bruno Ingemann viser hvordan mangelen av en overordnet fortelling og overfloden av gjenstander i utstillingen «Havn – Odense havn og kanal gjennom 200 år» gjorde at den mistet relevans for de besøkende.²⁰³

Publikumsanalyser er nyttige, ikke kun i et kommunikasjonsteoretisk perspektiv. Kvalitative undersøkelser av publikum kan dessuten kartlegge hva de søker i et museumsbesøk og avdekke både oppfatninger av og forventninger til denne institusjonen.

Museologisk forskning

Når det gjelder forskning om museene, kan museologiske perspektiv bidra til å utvikle feltet i vesentlig grad. Museologi i betydningen overbyggende teoretiske perspektiv på institusjonen svarer på spørsmålet om *hvorfor* museer. Studier av museenes verdigrunnlag og deres samfunnsmessige betydning er viktige brikker i dette arbeidet.

Fraværet av museologisk forskning i Norge henger dels sammen med mangelen på utdanningsmuligheter, men har også sammenheng med mangelen

196 Danbolt (1990)

197 Dr.phil. og leder av grunnforskningsprogrammet «Dynamisk semiotikk»

198 Brandt (2005)

199 Bjørkås/Borgen/Gripsrud/Thingstad (2003:36)

200 Macdonald (1996:5)

201 Se blant annet Hansen (2005), Macdonald (2002)

202 Hansen (2005:62)

203 Ingeman/Larsen (2005:253)

på samarbeid med potensielt interesserte universitetsmiljøer. Museologien inkluderer som nevnt ulike teoretiske innfallsvinkler og henter innspill fra ulike fagtradisjoner. I mangel av en egen museologiutdanning i Norge kan derfor bidrag til å utvikle en museologi tilpasset norske forhold komme fra ulike universitetsmiljøer og igjen stimulere til tverrfaglig forskning på feltet.

Spørsmålet om *hvorfor* vi har museer, er helt sentralt for å kunne bidra til å utvikle et metaperspektiv på museumsinstitusjonen, et blikk utenfra.

For å stimulere til økt forskning om museene kan man utfordre spørsmålet om «suksess» bør måles ved hjelp av parametre som publikumsoppslutning og besøkstall. Kan forskningsplaner og antall forskningspublikasjoner komme på banen som alternative målbare suksesskriterier – som signaler om faglig kvalitet?

Forskning i arkivene

Det samfunnsmessige fokuset har vært fraværende i arkivforskningen, og arkivinstitusjonene som sosiale produkter og aktører har i liten grad vært gjenstand for forskning. Vår kunnskap om hvordan arkivinstitusjonenes utvalgskriterier, beskrivelse og tilgjengeliggjøring av arkiv påvirker samfunnet er også mangelfull. Den postmoderne retningens fokus på dokumentets kontekst og på arkiver som resultat av konstruksjoner og bevisste valg, kan være sentrale inspirasjonskilder til videre arkivforskning, og si oss noe om hvilke fortellinger som er fremhevet og hvilke som er marginalisert. Hvilke dokumenter har blitt bevart og sikret for fremtiden, og like viktig, hvilke er *ikke* bevart? Hvilke verdier og forestillinger hviler de arkivfaglige valgene på? Arkivskaperens rolle i arkiveringsprosessen kan også problematiseres.

Å øke kunnskapen om både nyere innvandrere og nasjonale minoriteters plass i offentlige arkiver er viktig. I prosjektrapporten om nasjonale minoriteter i offentlige arkiver (kartleggingen av kilder relatert til kvener i Nordreisa og Porsanger) skisserer Lindbach noen relevante problemstillinger når det gjelder forskning på arkiver og minoriteter som kan være overførbare til andre prosjekter, som for eksem-

pel: På hvilken måte har maktulikheter mellom arkivskaperne og minoritetsbefolkningen manifestert seg i arkivdanning? I hvilken grad har etnisitet vært en belastning i møtet med offentlige institusjoner?²⁰⁴

Forskning på kulturarv

Som vi har sett, er det et stort behov for forskning på sentrale begreper på kulturarvfeltet. I særlig grad gjelder dette begrepet kulturarv. Til tross for en erkjennelse av at kulturarv har stor betydning for et samfunns sosiale og kulturelle utvikling, står forskningen på begrepet fortsatt relativt svakt. Kulturminne- og kulturvernfeltet har tradisjonelt vært gjenstandsorientert. Forskningen har i stor grad vært rettet mot innholdet i samlinger og dokumentasjon, og bare i liten grad mot utfordringer i lys av aktuelle samfunnsprosesser. Det har eksistert en holdning om at jo eldre et kulturobjekt er, jo viktigere er det som informasjonsbærer og symbol. Nyere forskning viser en endring i forståelser av hva som ligger i «overføring» av kunnskap, men også en endring i forståelsen av sentrale begreper som kulturarv og minne. Dette vil ha konsekvenser for forståelsen av disse institusjonenes samfunnsoppdrag.

Prosjekter som skal utrede begrepet kulturarv, er i gang i alle de nordiske landene.²⁰⁵ Her i landet har «Kulturarv i fortid, nåtid og samtid» som mål å skape nye forståelser for hva kulturarv betyr for samfunnet gjennom å kartlegge kunnskapsbehov på feltet, og å stimulere til økt forskning.²⁰⁶ Sentrale spørsmål som stilles i prosjektet, er blant annet: Hva legger vi i begrepet kulturarv, og hvordan har begrepet vært brukt gjennom tidene? Hva rommer begrepet i dag? Prosjektet hadde oppstart i 2006 og skal pågå frem til 2009.

Institusjonalisert forskning på kulturfeltet

I utredningen «Kunnskapsbehov i kultursektoren» ble det påpekt et behov for å øke grunnforskningen innenfor kulturfeltet. Måtene kultur produseres og konsumeres på har blitt mer varierte, hevdes det i

204 Lindbach (2006:34)

205 «Samtiden som kulturarv. De svenska museernas roll i konstruktionen av av det industriella samhällets kulturarv 1975–2000», se <http://www.nordiskamuseet.se/samdok/>

206 Prosjektnotatet «Kulturarv i fortid, nåtid og samtid»

rapporten, og det finner sted en fortløpende fornyelse av teorier, metoder og begreper på feltet.

Videre ble det pekt på et behov for en samlet nasjonal forskningsstrategi på kulturfeltet som helhet. En samordning av forskningen på kulturfeltet vil gi bedre grunnlag for rekruttering, sterkere kompetanse innenfor feltet og større og mer stabile forskningsmiljøer,

slås det fast i utvalgets rapport. Det vil også bedre koordineringen av ressurser på tvers av institusjonerte grenser. I rapporten ble det blant annet foreslått å etablere en sentral forskningsinstitusjon innenfor kunst- og kultursektoren. En institusjonert forskning på kunst- og kulturfeltet vil også komme arkiv-, bibliotek- og museumssektoren til gode.²⁰⁷

207 Bjørkås/Borgen/Gripsrud/Thingstad (2003:47)

Avslutning

De kulturhistoriske museene og arkivene har et bredt spekter av oppgaver. Fra offentlig hold blir de pålagt et forvaltningsansvar med hensyn til å ta vare på kulturarv, selv om de etter hvert har fått en mer aktiv rolle som samfunnsaktører og ikke lenger kun sees på som forvaltere av en «arv». De blir sett på som sentrale ledd i utviklingen av et demokrati og er tillagt et viktig samfunnsansvar, blant annet gjennom synliggjøring av kulturelt mangfold.

Museene skal både spre kunnskap og gi opplevelse, sette fenomener på dagsorden, gjerne gjennom bruk av kritisk formidling, og de skal skape identitet og formidle samfunnets fellesverdier. Som formidler av de «gode» og «sanne» verdiene innehar de i tillegg en viktig symbolsk funksjon. For arkivenes del er de først og fremst sett på som legitimering av makt, men vi har sett en økende bevissthet omkring arkivenes samfunnsrolle og arkiv som grunnlag for kulturarv.

Utredningen har pekt på at eksisterende forskning på museums- og arkivområdet ikke er tilstrekkelig som kunnskapsgrunnlag for å møte de utfordringene disse institusjonene står overfor. Det er både behov for ny kunnskap om museenes og arkivenes verdigrunnlag, og ny kunnskap om institusjo-

nenes oppdrag som samfunnsinstitusjoner. De er bundet av ulike føringer, og utfordringene ligger på ulike plan, både metodisk, ideologisk og institusjonelt. I tillegg legger retorikken og metaforene, for eksempel bruken og forståelsen av et sentralt begrep som *kulturarv*, føringer for tenkningen rundt disse institusjonene.

Sammenlignet med de andre nordiske landene, har det funnet sted lite forskning omkring museenes samfunnsrolle i Norge. Et mangelfullt tilbud om museologisk utdanning, som igjen henger sammen med museologisk forskning, blir identifisert som en viktig årsak til dette. I tillegg kommer mangelen på samarbeid med universitetsmiljøer. Når det gjelder forskning omkring arkivenes samfunnsroller, er det først i de senere årene at dette er satt på dagsorden.

Det kan synes som et paradoks at en sektor som er i sterk vekst på alle områder, både når det gjelder bevilgninger og ressurser, ikke følges opp gjennom økt satsning på forskning, og ikke minst på sektorens grunnlagsproblemer. For at kulturarvinstitusjonene i Norge skal kunne løse sitt samfunnsoppdrag og møte morgendagens utfordringer, vil økt satsning på forskningsbasert kunnskap være en nødvendig forutsetning.

Litteratur

- Anderson, Benedict (1983) *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso, London.
- Amundsen, Arne Bugge / Rogan, Bjarne / Stang, Margrethe C. (red.) (2003) *Museer i fortid og nåtid: essays i museums kunnskap*. Novus forlag, Oslo.
- Arnesen, Cathrine Cecilie (1994) «Ruiner: noen kultursosiologiske betraktninger om kulturminnevern og museums virksomhet i lys av moderniteten». Hovedoppgave i sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Beckman, Svante / Palmqvist, Lennart (2003) *Muséer och framtidstro*. Carlsson, Stockholm.
- Bennet, Tony (1995) *The birth of the museum: history, theory, politics*. Routledge, London.
- Berkaak, Odd Are (2003) *Samtid: en lang historie. En evaluering av museenes tusenårsprosjekt Dokument 2000*. Notat nr. 56. Norsk kulturråd, Oslo.
- Berkaak, Odd Are (2002) «Samtidsdokumentasjon: en spøkeshistorie». I: *Tingenes tale. Innspill til museologi*. Bergen Museums skrifter nr. 12. Red.: Johansen, Anders / Losnedahl, Kari Gaarder / Ågotnes, Hans-Jakob. Universitetet i Bergen, Bergen.
- Bohman, Stefan (1997) *Historia, museer og nasjonalisme*. Carlssons Bokförlag, Stockholm.
- Bohman, Stefan (1997) «Museiprofessionen i Norden: Värderingar om samhällsmål och utbildning bland museianställda i Norden.» Forskerforbundet ved museer og kulturminnevern, Ålesund.
- Bohman, Stefan / Palmqvist, Lennart (2003) *Muséer och kulturarv: en museivetenskaplig antologi*. Carlsson, Stockholm.
- Bjørkås, Svein / Borgen, Jorunn Spord / Gripsrud, Jostein / Thingstad, Silje (2003) «Kunnskapsbehov i kultursektoren. En utredning om forskning og forskningsformidling på kulturfeltet». Norges forskningsråd, Oslo.
- Bouquet, Mary (1996) *Sans og samling hos Universitetets Etnografiske Museum*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Boe, Liv Hilde / Gaukstad, Kristin / Sandrup, Therese (2005) *Min stemme – vår historie. Dokumentasjon av nyere norsk innvandring*. ABM-skrift nr. 19, ABM-utvikling, Oslo.
- Brandt, Per Aage (1995) «Hva er et museum? En semiotisk undersøkelse». I: *Nordisk museologi* nr. 1.
- Cameron, Duncan (1972) «The Museum: A Temple or the Forum». In *Journal of World History* 14 (1).
- Cook, Terry (2002) «Archives, Records and Power: The Making of the Modern Memory». In: *Archival Science*, vol. 2, 1–2.
- Cook, Terry (2000) «Archival Science and postmodernism: New Formulations for Old Concepts». In: *Archival Science*, vol. 1, no. 1.
- Danbolt, Gunnar (1991) Mellom ting og tegn i «Museene mot år 2000». Fagseminar NKKM, Oslo.
- Einarsen, Hans Philip (2005) *Mellom undringshjem og kamparenaer. Museene og den flerkulturelle virkeligheten*, ABM-skrift nr. 12, ABM-utvikling, Oslo.
- Eriksen, Thomas Hylland (2006) «Kamper om fortida: foredrag 2003 og 2004». Stiklestad Nasjonale Kultursenter, Verdal.
- Floris, Lene / Vasström, Anette (1999) *På museum – mellom opplevelse og opplysning*. Roskilde universitetsforlag, Fredriksberg.
- Frøyland, Merethe / Håberg, Kirsten Røvig (2007). *Barn og unges meninger om museum*. ABM-skrift nr. 37, ABM-utvikling, Oslo.

- Gaard, Hilde (1999) «Utstillingen som dokumentasjonsform i moderne og postmoderne tider». I: Nordisk museologi nr 1.
- Gjestrum, John Aage (1995) «Eit museologisk perspektiv». I: *Årbok for Bergen Museum*, Bergen.
- Gjestrum, John Aage / Maure, Marc (1988) *Øko-museumsboka: identitet, økologi, deltakelse: ei arbeidsbok om ny museologi*, Tromsø, Norsk ICOM.
- Hansen, Eva (2005) «Integration och konflikter. Problemorienterad förmedling». I: *Kompetanseoppbygging for et multikulturelt normalsamfunn*. ABM-skrift nr. 13, ABM-utvikling, Oslo.
- Hansen, Kjell (2005) «Kulturarvpolitikk och museiutstillinger». I: Nordisk museologi nr 2.
- Hastrup, Kirsten (2004) «Forskningsbegreper og vidensformer: kulturarvens utfordring». I: «Forskningsbegreper og vidensformer: kulturarv, samlinger og kunstuddannelser». Kulturministeriets Forskningsudvalg, København.
- Haukelien, Heidi (2006) *Norsk på nytt. En evaluering av prosjektet Norsk i går, i dag og i morgen*. Norsk kulturråd, Bergen.
- Hodne, Bjarne (2003) «Tradisjon og kulturarv i en pluralistisk kultursituasjon». I: «Forståing og praksis i kulturvernet». Rapport fra kulturvernkonferanse IKM, Oslo 2003.
- Holmesland, Hilde / Slettvåg, Siri / Frøyland, Merethe (2006) «Litt om prosjektet BRUDD». I: *BRUDD. Om det ubehagelige, tabubelagte, marginale, usynlige, kontroversielle*. ABM-skrift nr. 26, ABM-utvikling, Oslo.
- Hooper-Greenhill, Eileen (1999) *The educational role of the museum*. Routledge, London.
- Hooper-Greenhill, Eileen (1994) *Museums and their visitors*. Routledge, London.
- Hooper-Greenhill, Eileen (1992) *Museums and the shaping of knowledge*. Routledge, London.
- Ingemann, Bruno (2001) «Se, tale, høre – opplevelsens kunst». I: Nordisk museologi nr. 1–2.
- Ingemann, Bruno (1999) «'Det er helt vilt!' – om læsestrategier og reception af en udstilling». I: Nordisk museologi nr. 1.
- Ingemann, Bruno / Larsen, Ane Hejlskov (red.) (2005) *Ny dansk museologi*. Aarhus universitetsforlag, Aarhus.
- James, Alison / Frøyland, Merethe (red.) (2002) *Hva mener publikum?* Norsk museumsutvikling 2:2000 på <http://www.abm-utvikling.no/publisert/fulltekst/nmu2-2002/NMU2-2002.pdf>.
- Johansen, Anders (1995) *Den store misforståelsen: «kulturarv» og «nasjonal egenart» i norgesreklame og politisk kultur, en advarsel*. Tiden, Oslo.
- Johansen, Anders (2000) *Museumsforskning som museumsutvikling*. Norsk museumsutvikling 6:2000, Oslo.
- Johansen, Anders / Losnedahl, Kari Gaarder / Ågotnes, Hans-Jakob (2002) *Tingenes tale. Innspill til museologi*. Universitetet i Bergen, Bergen.
- Jordheim, Helge (2006) Kan vi lære av historien? – Et tilbakeblikk på debatten om Falstad-senteret i *Årbok for norsk utdanningshistorie*, 23. årgang.
- Kavanagh, Gaynor (1991) *Museum Languages. Objects and Texts*. Leicester University Press, Leicester.
- Ketelaar, Eric (2001) «Tactic Narratives: The Meanings of Archives». I: *Archival Science* vol. 1, no. 2.
- Kirshenblatt-Gimblet, Barbara (1988) *Destination Culture: tourism, museums and heritage*. University of California Press, Berkeley.
- Knell, Simon J. (2004) *Museums and the future of collecting*. Ashgate, Aldershot.
- Lillehammer, Grete / Lundström, Inga / Næss, Jenny-Rita (1990) *Døden på utstilling: om arbeidet med innholdet i en arkeologisk utstillingstema*. AmS-rapport / Arkeologisk museum i Stavanger, nr. 4.
- Lindbach, Kaisa Maliniemi (2006) «Rapport fra forprosjekt. Nasjonale minoriteter i offentlige arkiver, kartlegging av kilder relatert til kvener i Nordreisa og Porsanger». Landslaget for lokal- og privatarkiv.
- Lowenthal, David (1985) *The Past is a Foreign Country*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Macdonald, Sharon (2002) *Behind the scenes at the Science Museum*. Berg, Oxford.
- Macdonald, Sharon / Fyfe, Gordon (1996) *Theorizing museums: representing identity and diversity in a changing world*. Blackwell, Oxford.
- Maure, Marc (2006) «Bruno Ingemann og Ane Hejlskov Larsen: Ny dansk museologi». I: Nordisk museologi nr. 1.
- Nysæter, Even (2005) «Eit nytt regionalt arkivlandskap. Innstilling frå eit utval for utgreiing om rammevilkår og oppgåver for kommunale arkivdepot og IKA-ordninga (Nysæter-utvalet). Oppnemnt av Riksantikvaren 19. desember 2003, levert 23. juni 2005».

- Nyaas, Bodil (1995) «Det dro en hurtigbåt fra Bjørgvin i 1580? En analyse av utstillingsspråk og historieformidling i utstillingen: 'Langsomt ble landet vårt eget'». Hovedoppgave i medievitenskap, Universitetet i Bergen.
- Olsen, Bjørnar (2004) «Momenter til et forsvar av tingene». I: Nordisk museologi nr. 2.
- Paludan-Müller, Carsten (1999) «Overvejelser om identitet og autenticitet». I: Nordisk museologi nr. 1.
- Rekdal, Per B. (1999) *Norsk museumsformidling og den flerkulturelle utfordringen*. Norsk museumsutvikling, Oslo.
- Rekdal, Per B. (2005) *Kompetanseoppbygging for et multikulturelt normalsamfunn*. ABM-skrift nr. 13, ABM-utvikling, Oslo.
- Rekdal, Per B. (2006) «Det sanne, det vanskelige og det kritiske». I: *BRUDD. Om det ubehagelige, tabubelagte, marginale, usynlige, kontroversielle*. ABM-skrift nr. 26, ABM-utvikling, Oslo.
- Røsjø, Ellen (2006) «Arkiv som samfunnsinstitusjon. Observatør eller aktør?». I: *Arkiv, demokrati og velferd*. ABM-skrift nr. 28, ABM-utvikling, Oslo.
- Statistikk for bibliotek og museum 2005* (2006). ABM-skrift nr. 36, ABM-utvikling, Oslo.
- Sørgaard, Kristine Orestad (2005) «Kunsten å revitalisere gjenstanden som fascinasjonsobjekt». I: Nordisk museologi nr. 1.
- Valderhaug, Gudmund (2006) «Det gjestfrie arkivet». I: *Arkiv, demokrati og velferd*. ABM-skrift nr. 28, ABM-utvikling, Oslo.
- Vergo, Peter (1989) *The New museology*. Reaktion Books, London.
- Vestheim, Geir (1994) *Museum i eit tidsskifte*. Samlaget, Oslo.
- Ydse, Tone F. (2003) «Kunnskap eller opplevelse? Diskurser i museumsformidlingen.» Hovedfagsoppgave i sosialantropologi, Universitetet i Oslo.
- Ågren, Per Uno (1995) «Om museer og utstillingspråk». I: Nordisk museologi nr. 1.

Andre kilder

Prosjektnotater

- Prosjektnotat: «Kulturarvinstitusjonenes samfunnsrolle». 5. september 2006.
- Prosjektbeskrivelse: «Kulturarv i fortid, nåtid og samtid». 15. september 2006.

Notat av Gudmund Valderhaug: «Strategiar på arkivfeltet». 30. april 2006.

Nettartikler

- Johansen, Bjørn Vidar: «BRUDDstykker i frakk og foldeskjørt» på: <http://www.abm-utvikling.no/museum/formidling/brudd/bruddstykker-i-frakk-og-foldeskjort.html/>
- Kulturministeriet: «Udredning om museernes formidling» på: <http://www.kum.dk/graphics/kum/Netpub/Udredning%20om%20museernes%20formidling/Udredning%20om%20museernes%20formidling.pdf>
- Røsjø, Ellen: «Arkivene ut til folket. Australia går foran på formidlingsfronten» på: http://www.byarkivet.oslo.kommune.no/OBA/tobias/tobiasartikler/tob2002-1_08.htm

Meldinger og utredninger

- NOU 1996:7 «Museum: Mangfold, minne, møtestad».
- St.meld. nr. 22 (1999–2000) «Kjelder til kunnskap og oppleving».
- St.meld. nr. 48 (2002–2003) «Kulturpolitikk fram mot år 2014».
- St.meld. nr. 61 (1991–1992) «Kultur i tiden».

Nettsider

- http://www.hf.uio.no/ikos/forskning/forskningsprosjekter/kulturarv_ny/about.html
- <http://www.maihaugen.no/templates/Page.aspx?id=6867>
- http://www.byarkivet.oslo.kommune.no/multikulturelle_arkiver/
- <http://www.bergen.kommune.no/byarkivet/>
- <http://fylkesarkivet.vfk.no/default.aspx?path={CC385CA7-614E-4BB9-8716-24CBC7E355D5}>
- <http://digitalarkivet.uib.no/cgi-win/WebFront.exe?slag=vis&tekst=introduk.htm&spraak=>
- <http://www.fylkesarkiv.no/sff/sffarkiv3.nsf/0/E19A19EE4BE889C8C1257097003398CB?OpenDocument>
- <http://fylkesarkivet.vfk.no/>
- <http://www.nordiskamuseet.se/samdok/>
- <http://www.nordiskmuseologi.com>
- <http://www.maihaugen.no/templates/Page.aspx?id=5697>

<http://www.abm-utvikling.no/publisert/fulltekst/nmu2-2002/NMU2-2002.pdf>
http://www.kultur.nu/Museer/Utbildning_och_forskning/index.asp
<http://www.abm-utvikling.no/prosjekter/Interne/Museum/museumsreform/nettverk.html>
http://www.byarkivet.oslo.kommune.no/OBA/tobias/tobiasartikler/tob2002-1_08.htm
<http://www.hf.uio.no/ikos/forskning/forskningsprosjekter/kulturarv/gml/index.html>
<http://www.varldskulturmuseet.se/smvk/jsp/poly.jsp?d=126&a=3559>

<http://www.smvk.se/content/1/c4/54/70/Larande.pdf>
<http://www.quislingutstillinga.no/>
<http://www.nyenordmenn.no/>
<http://www.maihaugen.no/upload/samtid/russiskekvinner.pdf>

Upublisert

Utsagn fra informanter på idédugnad i Norsk kulturråd 23. januar 2007.

Lindbach, Harald (2002) «Arkivet og de andre».